

Jeremy Bentham'ın Gerçek ve Kurgusal Varlıklar Teorisi ve Hukuki Terimlerin Açıklanması^(*)

Jeremy Bentham's Theory of Real and Fictitious Entities and Explanation of Legal Terms

Fatih GÜNEŞ

Araştırma Görevlisi

Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı

Anahtar Kelimeler

Jeremy Bentham,
Gerçek ve Kurgusal
Varlıklar Teorisi,
Dil ve Düşünce,
Paraphrasis,
Hukuki Terimler.

Öz

Jeremy Bentham 18. yüzyılda yaşamış önemli bir filozof ve hukukçudur. Faydacılığın önemli temsilcilerinden ve modern düşüncede etkin olmasını sağlayan başlıca isimlerden biri olarak gösterilebilecek Bentham, çok geniş bir yelpazede eserlerini sunmuştur. İlgilendiği alanlardan birisi de düşünce ve düşüncenin hem iletim hem de üretim aracı olan dil üzerinedir. Bentham özellikle hukuk terimlerini tanımlamak istediğinde Aristoteles'ten beri kullanılan klasik tanımlama yönteminin yetersiz olacağını keşfetmiş ve hukuki terimleri de içeren etik kurgusal varlıklara dair adlandırmaların farklı bir yöntemle -kendisinin adlandırmasıyla paraphrasis yöntemiyle- açıklanabileceğini ileri sürmüştür. Bu çalışmada öncelikle Bentham'ın ontolojisi ve epistemolojisi bağlamında geliştirdiği dil ve anlam teorisi hakkında bilgiler verilmiş ve sonrasında bu teori üzerinden temellendirdiği paraphrasis yöntemi, filozofun çeşitli hukuk terimlerine yönelik açıklamaları da sunularak izah edilmiştir. Son olarak Bentham'ın bu girişiminin sunduğu avantajlar ve dezavantajlar ele alınarak hukukçular için ne derece faydalı olabileceği hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Keywords

Jeremy Bentham,
Theory of Real and
Fictitious Entities,
Language and
Thought,
Paraphrasis,
Legal Terms.

Abstract

Jeremy Bentham was a significant 18th-century philosopher and jurist. He is recognized as one of the principal representatives of utilitarianism and played a crucial role in its proliferation in modern thought. He is recognized as one of the principal representatives of utilitarianism and played a crucial role in its proliferation in modern thought. Bentham's extensive works spanned a broad range of fields, including thought and language, which he identified as a medium for transmitting and producing ideas. Bentham found that the traditional method of definition, employed since Aristotle, was insufficient, particularly when attempting to define legal terminology. He proposed an alternative approach - the method of paraphrasis - to explain the names of fictional entities with ethical fictional entities, including legal terms. Firstly, this study presents Bentham's theory of language and meaning which he developed within his ontology and epistemology. Subsequently, the method of paraphrasing, based on this theory, is explained by presenting the philosopher's explanations of several legal terms. Finally, the advantages and disadvantages of Bentham's initiative are assessed. The usefulness of Bentham's initiative for lawyers is evaluated.

^(*) Araştırma Makalesi.
Hakem denetiminden geçmiştir.

Gönderim Tarihi: 15.11.2023, Kabul Tarihi: 06.01.2024.

GİRİŞ

Jeremy Bentham 1748-1832 yılları arasında yaşamış modern anlamda faydacı düşüncenin kurucusu olan önemli bir filozof ve hukukçudur. Yaşadığı dönemde çok az eseri yayımlanabilmiş, vefatından sonra ise arkasında bıraktığı el yazı notlarından oluşan devasa mirası takipçisi olanlar tarafından kitaplaştırılmıştır. Kitaplaştırma süreci, kurucusu olduğu *University College London* bünyesinde *Bentham* araştırmacısı akademisyenler tarafından halen devam ettirilmektedir. *Bentham* ontoloji, epistemoloji, mantık, dil, hukuk, siyaset gibi pek çok sahada görüşlerini ortaya koymuş bir düşünürdür. Görüşleri yaşadığı dönemde radikal olarak nitelendirilmiştir. Hukuk reformu, dil reformu, yeni bir mantık bilimi inşası üzerine çalışmaları dikkate alındığında bu nitelendirmenin haksız olmadığı söylenebilir. Bu makalede ele alınacak konu *Bentham*'ın hem hukuk hem de dil reformu düşüncesinin bir sonucu olarak geliştirdiği gerçek ve kurgusal varlıklar teorisi ve kurgusal varlıkların açıklanması amacıyla ortaya koymuş olduğu *paraphrasis* yöntemidir. Hukuki terimler *Bentham* tarafından etik kurgusal varlıklar olarak sınıflandırıldığından konu hukukçuları, tanım meseleleri ile ilgilenen ve hukukun teorik yönlerine meraklı araştırmacıları da ilgilendirmektedir.

Bentham varlıkları gerçek varlıklar ve kurgusal varlıklar olarak iki başlık halinde incelemektedir. Varlık kelimesinin kullanımı ancak bu iki kategori içerisinde yer alanlar için uygundur. Bu iki kategorinin dışında kalan ancak yine de dil ve söylemde sanki bir varlıkmişçesine konuşulan örnekler de bulunmaktadır. Bunlar aslında herhangi bir varlığı olmayan kurgular, masalsı şeylerdir. *Bentham*'ın gerçek ve kurgusal varlıklar teorisi ile hedeflerinden birisi bu sonuncu uygunsuz kullanımları teşhis etmek, çoğu dilin kötüye kullanılması, istismar edilmesi niteliğinde olan bu kullanımların önüne geçmektir. Nitekim *Bentham*'ın kurgusal varlıkların açıklanmasına ilişkin geliştirdiği teorisi “*terimleri gerçek varlıklara atıfta bulunmayan dilin, terimleri gerçek varlıklara atıfta bulunan dile dönüştürülmesi*” projesi olarak tanımlanmaktadır¹. Böylelikle teorisinin en temel amacının dilde kullanılması faydalı olan kurgusal varlıkların gerçek varlıklarla ilişkilendirilmesi suretiyle sağlam bir açıklamasının sunulması ve dildeki belirsizliklerin, anlamsızlıkların ve saçmalıkların, keyfi kullanımların önüne geçilmesidir.

Hedefleri yönünden kısaca bu şekilde tanımlanabilecek *Bentham*'ın teorisi bu çalışmada dört bölüm oluşturacak biçimde incelenmiştir. Birinci bölüm *Bentham*'ın teorisinin gelişiminde katkısı ya da etkisi bulunan düşünürlere yönelik genel bir harita sunmayı amaçlamaktadır. Nitekim *Bentham*'ın gerçek ve kurgusal varlıklar teorisi, “*Descartes ve Locke'tan d'Alembert'e kadar yeni bir tanım sistemi arayışında olan düşünürlerin geleneği*” içinde konumlandırılmaktadır². İkinci bölümde *Bentham*'ın gerçek ve kurgusal varlıklara ilişkin ontolojik ve epistemolojik değerlendirmeleri açıklanmış; üçüncü bölüm ikinci bölümde inşa edilen temelden hareketle *Bentham*'ın dil, düşünce ve mantık ilişkisi üzerine değerlendirmelerine ayrılmıştır. Dördüncü bölümde ise kurgusal varlık adlarının ne şekilde açıklanması gerektiğine dair *Bentham*'ın yeni yöntem önerileri hakkında bilgi verilmiş, bu yöntemler aracılığıyla yükümlülük, hak, yetki gibi hukuki terimlerin nasıl açıklanabileceği gösterilmiştir. Sonuç ve değerlendirme bölümünde *Bentham*'ın teorisinin hukuki terimlerin açıklanmasında ne derece yararlı olabileceği hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur.

I. TEORİNİN ARKA PLANI

Bentham'ın gerçek ve kurgusal varlıklar teorisi hakkında doğrudan bilgi vermeden önce *Bentham*'ın niçin böyle bir teori geliştirme ihtiyacı hissettiği ve teorisini geliştirirken hangi düşünürlerin görüşlerinden etkilendiğinin açıklanması faydalı olacaktır³. *Bentham* dilde hem gerçek hem de kurgu-

¹ HARRISON, Ross: *Bentham*, 1. Baskı, Routledge, London and Boston, 1999, s. 56.

² HARRISON, s. 46.

³ *Bentham*'ın gerçek ve kurgusal varlıklar ayırımına ilişkin ilgisinin çocukluğuna dek uzandığı da ileri sürülmüştür. Çocukluğunda evlerinde çalışan hizmetlilerin kendisini hayaletlerle korkuttuğu, on iki yaşındayken yerleştirildiği ve eğitimini yatılı olarak sürdürdüğü mezarlığa bakan kasvetli odasında hayaletlerden duyduğu korku ve onların sürekli gerçek olmadıklarını kendisine söyleyerek bu korkuyla baş etme şekli bu iddia için delil olarak sunulmuştur. Bkz. SCHOFIELD, Philip: “Preface to the New Edition of Volume 1”, BENTHAM,

sal varlık adlarının kullanıldığını gözlemlemiş ve kurgusal varlık adlarının belirli bir disiplin çerçevesinde kullanılması gerektiğini düşünmüştür. İster gerçek ister kurgusal olsun varlık adlarının ne anlama geldiği çeşitli tanımlama ya da yorumlama yöntemleri aracılığı ile ortaya konmuştur. *Bentham*'ın gerçek ve kurgusal varlık teorisi de belirli bazı kurgusal varlık adlarının anlamlarının ortaya konmasını amaçlamaktadır ve *Bentham* tarafından bu konuda bulunduğu düşünülen bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Dolayısıyla *Bentham* bu teorisini var olan anlam teorileri hakkındaki görüşleri, eleştirileri ve önerileri üzerinden şekillendirilmiştir. Bu nedenle *Bentham*'ın üzerinde etkisi olan diğer düşünürlerden söz edilmesi teorisinin anlaşılması açısından isabetli olacaktır.

Bentham'ın gerçek ve kurgusal varlıklar teorisinde çeşitli düşünürlerden somut izler görülebilmektedir. Bu izler bazı durumlarda *Bentham*'ın eserlerindeki doğrudan atıfları, bazen de daha sonra *Bentham* üzerine çalışmalar yapan akademisyenlerin çalışmaları dikkate alındığında teşhis edilebilmektedir. *Bentham* bu düşünürlerin görüşlerinde bulunduğunu düşündüğü üstünlükler ve eksiklikleri dikkate alarak kendi teorisini inşa etmiştir.

Öncelikle *Bentham*'ın niçin böyle bir teori geliştirdiğini izah etmek yerinde olacaktır. O zamana dek kabul görmüş olan klasik tanımlama yöntemi olan *per genus et differentiam*⁴'in yetersizliklerinin farkına varması, *Bentham*'ın yeni bir tanım metodu ortaya konulmasının gerektiğini düşünmesine yol açmıştır. *Bentham* bu klasik tanım yöntemini bütünüyle anlamsız ve işlevsiz görmemekte, sadece bazı durumlarda (etik-kurgusal varlıkların tanımlanması) işe yaramayacağını ve bu durumlar için başkaca bir yöntem geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymak istemektedir. Nitekim mantık sahasının kurucusu olarak kabul edilebilecek *Aristoteles*'e ne denli borçlu olduğunu, *Essay on Logic* adlı eserinin giriş bölümünde vurgulamakta, onun hakkını teslim etmektedir⁵. Bu açıdan söz konusu yöntemin kurucusu *Aristoteles*'in de *Bentham*'ı etkileyen düşünürlerden biri olduğu söylenebilir.

Çoğu eleştirilerinin hedef tahtasında bulunan *William Blackstone*'un tanım konusunda sahip olmadığını düşündüğü titizlik ve bazı kurgu ya da masalsi varlık adlarını gerçek varlıkları gibi keyfi kullanımı *Bentham*'ın eleştirilerinden nasibini almış ve teorisini geliştirmesinde etken olmuştur. *Aristoteles*'ten farklı olarak *Bentham*'ın *Blackstone*'u sadece eksiklikleri üzerinden bu konu çerçevesinden ele aldığı söylenebilir. *Bentham*, *Blackstone*'un Oxford Üniversitesinde verdiği derslere katılmış ve bu derslerde *Blackstone*'un orijinal sözleşmeyi öven sözlerine karşı duyduğu tiksintiden söz etmiştir. *Blackstone*'un doğal haklar üzerine dile getirdiği görüşlerin yanlış olduğunu düşünen *Bentham*⁶ daha sonra bu derslerde edindiği olumsuz düşüncelerini koruyacak ve fayda ilkesini esas alan teorisinde hem orijinal sözleşme hem de doğal hakları reddedecektir⁷. *Bentham*'ın doğal haklar söylemine yönelik temel eleştirisi, davranışların iki yönlendiricisinin haz ve acı olduğu gerçeğini göz ardı ederek esasında gerçeklikle irtibatı bulunmayan kavramların kullanılması suretiyle zihinlerin bulandırılmasıdır⁸. Başka bir deyişle doğal haklar söylemi dilin kötüye kullanımının bir örneği olduğu için eleştirilmeli-

Jeremy: *The Correspondence of Jeremy Bentham, Volume 1, 1752-76*, UCL Press, London, 2017 (Correspondence Vol. 1), s. viii; SCHOFIELD, Philip: "Real and Fictitious Entities", (Ed.) SCHOFIELD, Philip: *Utility and Democracy-The Political Thought of Jeremy Bentham*, Oxford University Press, Oxford, 2006, s. 1-2. Benzer bir görüş *Bentham*'ın gerçek ve kurgusal varlıklar teorisi hakkında ilk detaylı incelemenin yazarı C. K. Ogden tarafından da dile getirilmiş, gerçek ve kurgusal varlıklar ayrımını geliştirmesinde çocukluk döneminde hayaletlerden duyduğu korkunun ve yatılı okulunun kasvetli odasının etkisi vurgulanmıştır. Bkz. OGDEN, Charles Kay: *Bentham's Theory of Fictions*, 1. Baskı, Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., Ltd., London, 1932, s. xv. Nitekim *Bentham* da hayalet korkusu ve bu korku ile başa çıkma yollarını, yargı ve hayal gücü arasındaki farkı ortaya koymak için dile getirmiştir. Bkz. BENTHAM, Jeremy: *The Works of Jeremy Bentham- Vol. 11 (Memoirs of Bentham Part II and Analytical Index)*, William Tait, Edinburg, 1843, s. 67.

⁴ *Per genus et differentiam*, "bir terimin ait olduğu bir cinsi ve ardından türünü veren ve böylece onu cins içinde konumlandırarak farkı belirterek ilerleyen Aristotelesçi bir tanım kalıbıdır. Klasik örnek, insanların rasyonel hayvanlar olarak tanımlanmasıdır." Bkz. <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803100317283>.

⁵ BENTHAM, Jeremy: "Essay on Logic", *The Works of Jeremy Bentham-Vol. 8*, William Tait, Edinburg, 1843 (Essay on Logic), s. 217-19.

⁶ *Bentham*'ın özellikle Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ve Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'ni mercek altına alarak yaptığı olduğu doğal haklar söylemine karşı eleştirileri için bkz. ŞAHİN CEYLAN, Şule: "Anarşik Safsatalar: Bentham'ın Doğal Haklar Eleştirisi", *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2020, Cilt 15, Sayı 189-190, s. 723-46.

⁷ SCHOFIELD, s. 7. *Bentham*'ın doğal hakları hedefine alması ve bunları gerçek olmayan varlıklar olarak nitelendirmesi "hayalet avı" olarak nitelendirilmiştir. Bkz. ŞAHİN CEYLAN, s. 726.

⁸ ŞAHİN CEYLAN, s. 728.

dir. Böylece *Bentham*'ın *Blackstone* ile uyumsuzluğunun gerçek ve kurgusal varlıklar teorisini inşasında ayrı bir önem taşıdığı söylenebilir. Zira *Bentham* doğal haklar, orijinal sözleşme gibi kurgusal varlık adlarının hayal gücünün ürünü olduklarını, esasında gerçek varlıklar tabanında bir karşılıklarının bulunmadığını düşünmektedir. Bu tür terim ya da kavramların ise kullanımı ona göre suistimale açık kapı bırakmaktadır⁹. Nitekim *Bentham* böylesi kavramların genellikle kişilerin kendi düşüncelerini ya da güç sahiplerinin kendi iktidarlarını pekiştirmek, yapmış olduğu hataları gizlemek için kötü niyetli bir biçimde kullanıldığını düşünmekteydi.

Bentham'ın teorisini geliştirirken *Helvetius* ve *Locke*'dan etkilendiği söylenebilir. *Bentham*, *Blackstone*'a yönelik eleştirilerde bulunduğu bir paragrafta, *Helvetius* ve *Locke*'a onların tanım konusundaki ustalığını ve *Blackstone*'un bu konudaki ihmalkârlığını vurgulayacak bir biçimde atıfta bulunmaktadır:

*“Onun (Blackstone) ve onun gibi yazarların bilime kattığı zehirden arınmak için tek bir çare biliyorum; o da tanım, sürekli ve düzenli tanım, Helvetius ve ondan önce Locke gibi zihnin o büyük hekimlerinin büyük reçetesi. Daha az bilinen terimleri daha çok bilinen terimlerle, daha soyut terimleri daha az soyut terimlerle, kendilerine ait daha büyük bir basit ideler topluluğu olan terimleri daha az kapsamlı bir topluluk olan terimlerle açıklayan (onunki gibi olmayan) faydalı ve meşru tanım.”*¹⁰.

Bentham'ın etkilenmiş olduğu düşünürlerden bir diğeri hiç şüphesiz *Hume*'dur. *Bentham*'ın gerçek ve kurgusal varlıklar ayrımında *Hume*'un özellikle ideler ve izlenimler ayrımının etkisi olduğu söylenebilir. *Bentham* kurgusal varlıklara ilişkin analizlerinden beslendiği anlaşılabilir *Hume*'a bir yandan atıf yapmakta bir yandan da eksik gördüğü hususları da belirtmektedir:

*“Hazlar, acılar, arzular, duygular, ilgiler, tutkular, menfaatler, erdemler, ahlaksızlıklar, yetenekler ve diğer psikolojik varlıklar ‘Rotten Row’ adı verilen gezintideki pek çok atlı gibi bir araya getirilmiştir: ancak tüm grup en mükemmel karışıklık halindedir ve birbirleriyle nasıl bir ilişki içinde olduklarını gösterme çabası yoktur; tüm bu nesnelere tanımsız ve belirsizdir, güneş ışığındaki atomlar gibi herkesin gözü önünde dans ederler.”*¹¹.

Bentham'ın üzerinde etkisi olan bir başka düşünür ise d'Alembert'tir; *Bentham* bu etkiyi *Chrestomathia* adlı eserinde “kurguların varlığını ilk olarak ortaya çıkaran kişi” nitelendirmesinde bulunarak açık bir biçimde ortaya koymuştur. Gerçek ve kurgusal varlıkların adları arasındaki “bu ayrımı ilk ortaya çıkaranın D'Alembert olduğuna inanılır ve bu ayrımın yeryüzündeki mevcut ya da olası tüm dillere sirayet ettiği görülecektir. Örneğin cisimlerin adları gerçek varlıkların adlarıdır; niteliklerin ve ilişkilerin adları ise kurgusal varlıkların adlarıdır.”¹².

Bentham'ın teorisini geliştirmesinde *Locke*'un takipçileri *Condillac* ve *Hartley* gibi dilbilimi üzerine çalışmaları olan yazarların da etkileri görülmektedir¹³. *Jeremy Bentham*'ın kardeşi *Samuel Bentham*'a yazdığı bir mektupta “*Port Royal*'in gramercileri” ifadesini kullanarak bu yazarlara zımnî bir atıfta bulunduğu görülebilir¹⁴. Anlamli kelimelerin *Locke*'çu idelerle ilişkilendirilemeyeceği şeklindeki görüşünü ise *Hart-*

⁹ Doğal haklar söyleminin savunucuları genel olarak doğal hakların iktidarı sınırlayan ve keyfi muamelelerde bulunmasının önüne geçen bir kalkan olduğunu ileri sürmüşlerdir. Oysa *Bentham* için gerçekliği olmayan bir kavramdan böylesi bir medet ummak tehlikelidir; kavramın gerçeklikle ilişkisi bulunmadığından suistimale açık bir kapı bırakılmış olur. İktidarın sınırlandırılması elbette önemlidir ancak sınırlar doğal haklar tarafından değil fayda ilkesi tarafından çizilmektedir. Bkz. ŞAHİN CEYLAN, s. 727.

¹⁰ BENTHAM, Jeremy: *A Comment on the Commentaries and a Fragment on Government*, 2. Baskı, Oxford University Press, Oxford and New York, 2008 (A Comment on the Commentaries and a Fragment on Government), s. 346.

¹¹ BENTHAM, Jeremy: *Deontology together with a Table of the Springs of Action and Article on Utilitarianism*, Oxford University Press, Oxford, 1983 (*Deontology*), s. 323.

¹² BENTHAM, Jeremy: *Chrestomathia*, Clarendon Press, Oxford, 1983 (*Chrestomathia*), s. 257-58.

¹³ DE CHAMPS, Emmanuelle: “The Place of Jeremy Bentham's Theory of Fictions in Eighteenth-century Linguistic Thought”, *Journal of Bentham Studies*, 1999, Cilt 2, Sayı 1, s. 5.

¹⁴ BENTHAM, *Correspondence Vol. 1*, s. 262.

ley'in *Theory of Human Mind* (Bu ad, *Priestley*'e ait bir kısaltmadır) adlı kitabından etkilenecek benimse-
diği ileri sürülmüştür¹⁵. *Condillac*'a ise *Traité des Sensations*'ın "mantık konusunda başka hiçbir eserden
elde edilemeyecek zenginlikte bilgi içeren" bir kitap olduğunu belirterek övgüde bulunmuştur¹⁶.

Bu düşünürlerin *Bentham*'ın fikirlerini geliştirmesinde etkisi yadsınmamakla birlikte özellikle
Harris ve *Tooke*'un dil ve kurgu konuları çerçevesinde *Bentham* üzerinde daha büyük etkilerinin bu-
lunduğu ileri sürülmüştür. Nitekim *Bentham*'ın daha önce zikredilen yazarlara kıyasla bu ikisine çok
daha sık atıfta bulunduğu görülmektedir. *Bentham*'ın yaşadığı dönemde *Harris*'in dil ve gramer ala-
nında bir otorite olduğu hesaba katılırsa *Bentham*'ın teorisinde etkisinin bulunduğu bahisle *Har-
ris*'in görüşleri incelenmeye değerdir. *Henry Tooke* ise *Bentham*'ın eserlerinde açıkça atıf yaptığı ve
çoğu zaman görüşlerini kıymetli bulduğu bir yazardır. Hatta *Harris* ve *Tooke* arasında bir ihtilaf oldu-
ğunda *Bentham*'ın çoğunlukla *Tooke*'dan yana tavır aldığı görülmektedir. *Tooke*'u ne derece takdir
ettiği onun tarafından "yapılmış keşifler olmadan ... böylesi bir evrensel gramer oluşturulamazdı"¹⁷.
İfadelerinden de anlaşılmaktadır. *Bentham* kendi dil teorisinin temellerini *Tooke*'un görüşlerinde bul-
duğunu belirtmiştir. Ancak bu *Harris*'in *Bentham* üzerinde bir etkisinin olmadığı şeklinde yorumlan-
mamalıdır; her iki yazarın da bariz etkileri söz konusudur¹⁸.

Böylelikle *Bentham*'ın dil üzerine çalışmaları, gerçek ve kurgusal varlıklar teorisi ve bu teorisinin
Bentham'a özgü teknikleri (özellikle *paraphrasis* tekniği), arka planında *Locke*, *Hume*, *Helvetius*,
D'Alembert, *Condillac*, *Hartley* ve bilhassa *Harris* ve *Tooke* gibi yazarların görüşlerinden beslenerek
oluşturulmuştur. Teorisinin elbette özgün yanları bulunmaktadır. Ancak teorisinde bu yazarların görüş-
lerinden esinlenildiği de inkar edilemez. Dolayısıyla *Bentham*'ın gerçek ve kurgusal varlıklar teorisini
yeni bir buluş, daha önce dile getirilmemiş görüşler ve bilinmeyen bir kıtanın keşfi gibi sunmak isabet-
li olmayacaktır¹⁹.

II. ONTOLOJİ VE EPİSTEMOLOJİ

A. Ontoloji

Bentham varlıkları gerçek ve kurgusal varlıklar olarak iki gruba ayırmıştır. Gerçek bir varlığı,
"söylem vesilesiyle ve söylemin amacı doğrultusunda kendisine gerçekten varlık atfedilmek istenen bir
varlık"²⁰ olarak kurgusal varlığı ise "kendisinden bahsederken kullanılan söylemin gramer biçimi ge-
reği kendisine varlık atfedilse de hakikatte ve gerçeklikte kendisine varlık atfedilmesi amaçlanma-
yan"²¹ varlık olarak tanımlamıştır. Gerçek varlıktan farklı olarak kurgusal varlık hayal gücü tarafından

¹⁵ HARRISON, s. 66.

¹⁶ BENTHAM, *Essay on Logic*, s. 282, dipnot 4. *Bentham*'ın *Condillac*'ın görüşlerini ele aldığı başkaca yerler için bkz. BENTHAM, *Essay on Logic*, s. 283; BENTHAM, *Essay on Logic*, s. 285-86; BENTHAM, Jeremy: "Essay on Language", *The Works of Jeremy Bentham-Vol. 8*, William Tait, Edinburg, 1843 (Essay on Language), s. 322; BENTHAM, *Chrestomathia*, s. 165, dipnot a; s. 261; s. 268, dipnot a; s. 269, dipnot a; s. 273, dipnot a.

¹⁷ BENTHAM, *Chrestomathia*, s. 400.

¹⁸ *Jeremy Bentham*'ın bu iki yazarı ne denli yakından takip ettiği kardeşi *Samuel*'e yazdığı mektuplardan anlaşılabilir. *Harris*'in *Hermes* adlı çalışması hakkında "saçmalıklar üzerine" olduğu eleştirisini de barındıran detaylı değerlendirmeleri için bkz. BENTHAM, *Correspondence Vol. 1*, s. 221-22. *Bentham*'ın *Tooke*'un çıkan her yazısını da dikkatle takip ettiği yine kardeşi *Samuel*'e yazdığı mektuplarda görülebilmektedir. *Jeremy Bentham Tooke*'un görmekte zorlandığını belirtmesine rağmen hemen akabinde "*Horne*'un *Dunnig*'e mektubunu gördün mü?" sorusunu yöneltiyor ve *Horne Tooke*'un *Harris*'in *Hermes* adlı eserini nasıl paçavraya çevirdiğini heyecanla anlatıyor. Bkz. BENTHAM, Jeremy: *The Correspondence of Jeremy Bentham, Volume 2, 1777-80*, UCL Press, London, 2017 (*Correspondence Vol. 2*), s. 181. *Bentham*'ın genelde sivri ve iğneleyici kelimeler kullanmayı sevmesi de dikkate alınarak *Harris* ve *Tooke* arasında her halükârda *Tooke*'dan yana olduğu ve *Harris*'ten hiç beslenmediği ise düşünülmemelidir. Nitekim iki yıl sonra yazdığı bir başka mektubunda *Harris*'in babasının ölüm haberini kardeşi *Samuel*'e haber verirken *Hermes* isimli kitaptan "hatırı sayılır derece ders çıkardığını" ifade etmiştir. Bkz. BENTHAM, *Correspondence Vol. 2*, s. 523. Daha önceki övgülerinin aksine *Tooke*'a yönelik eleştirilerini de dile getirmiştir. Örneğin onun gerçek ve kurgusal varlıklar arasındaki ayrımı tam anlamıyla yetkinleştiremediğini belirtir. Bkz. BENTHAM, *Chrestomathia*, s. 258-59. Dolayısıyla farklı derecelerde de olsa *Bentham*'ın hem *Harris*'ten hem de *Tooke*'dan istifade ettiği söylenebilir.

¹⁹ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. DE CHAMPS, s. 1-28.

²⁰ BENTHAM, Jeremy: "A Fragment on Ontology", *The Works of Jeremy Bentham-Vol 8*, William Tait, Edinburg, 1843, s. 196.

²¹ BENTHAM, *A Fragment on Ontology*, s. 197.

söylem amacıyla uydurulmuş ve sanki gerçek bir varlıkmiş gibi konuşulan bir nesnedir²². Bu iki sınıfa dâhil edilemeyen ve kendisinden bir varlık olarak söz edilen şeyler ise esasında herhangi bir varlığa sahip olmayan salt kurgu, hayal gücünün ürünü masalsi şeylerdir. Bunların temel bulunduğu herhangi bir ontolojik zemin söz konusu değildir.

İster gerçek ister kurgusal olsun bütün varlıklara ilişkin yapılabilecek bir başka ayırım *algılanabilir* ve *çıkarımsal* varlıklar ayrımıdır. Algılanabilir varlık, varlığı insana duyuların dolaysız tanıklığıyla, herhangi bir muhakeme sürecinin katılımı olmaksızın bildirilen varlıktır. Algılanabilir varlıklar sınıfının en genel cinsinin adı bedendir. “Beden cinsi” kendi içerisinde farklı farklı biçimlerde alt türlere ayrılabilir. Bir ayırım; hayvan, bitki ve mineral şeklinde bir sınıflandırma sunarken bir diğeri yaşamla donatılıp donatılmadığına göre bedenleri ayırt edebilir. Yaşamla donatılan bedenler de duyuları olanlar ve olmayanlar şeklinde ayırt edilebilir. Hayvanlar duyarlı, bitkiler ise duyulardan yoksun olarak yaratılmış bedenlerdir. Çıkarımsal varlık ise insanlar tarafından duyuların tanıklığı ile bilinmeyen, varlıklarına muhakeme, bir akıl yürütme zinciri sonucu ulaşılabilen varlıktır. Bir insan veya insan üstü bir varlıktan yapılan çıkarımlardır. Ruh insandan; tanrı, melekler, şeytanlar ise insan üstü varlıklardan yapılan çıkarıma örnek gösterilebilir²³.

1. Gerçek Varlıklar

Gerçek varlıklar insanlara beş duyudan biri ya da birkaçı aracılığıyla bildirilen nesnelere²⁴. Bu nedenle gerçek varlıklar hakkında konuşulurken kendilerine gerçekten varlık atfedilmek istenen varlık türüdür²⁵.

Gerçek varlıklardan bazıları algılanabilir (*perceptible*) bazıları ise çıkarımsal (*inferential*) varlıklardır. Algılanabilir gerçek varlıklar, duyulur nesnelere (*sensible objects*) duyu organlarına teması neticesinde üretilen *izlenimler*, duyulur nesnelere hatırlanmasıyla ortaya çıkan *ideler*, hayal gücünün etkisi altında ortaya çıkmış idelerin birleştirilmesi suretiyle elde edilen *yeni idelerdir*²⁶. Tözler yani bir bedenden oluşan materyal olan varlıklar ise algılanabilir varlıklara referansla kendilerine varlık izafe edilenlerdir ve bu nedenle *çıkarımsal varlıklar* olarak adlandırılırlar²⁷. O halde izlenimler ve ideler algılanabilir varlıkları, maddi/cismani ve maddi olmayan/ruhani varlıklar ise çıkarımsal varlıkların alt kümesini oluşturur. *Bentham* maddi/cismani varlıkları *Ramean Ağacı*'nda²⁸ sunduğunu ifade etmiştir²⁹; maddi olmayan/ruhani varlıklara ise Tanrı, insan ruhu, melekler, şeytanlar gibi varlıkları örnek olarak sunmuştur³⁰.

²² BENTHAM, *Essay on Language*, s. 325.

²³ BENTHAM, *A Fragment on Ontology*, s. 195-96.

²⁴ BENTHAM, *Essay on Language*, s. 325.

²⁵ BENTHAM, *A Fragment on Ontology*, s. 196.

²⁶ *Bentham* bazılarının bunların gerçek varlık olup olmadığı hususunda şüpheye düşebileceğini ancak şüpheye düşülmesini gerektiren bir durum olmadığını belirtmektedir. Duyulur nesnelere ne derece gerçekse onlar hakkında verileri zihne aktaran duyular ve bunlardan elde edilen izlenimler, ideler ve yeni ideler de gerçektir. Hatta her türden bedenin varlığı algular aracılığıyla sağlanan kanıtlarla ortaya konabildiği için bunların varlığı dolaylı kanıtlarla ortaya konmuş olur. Oysa algular sınıfına ait her nesne daha dolaysız kanıtlarla ortaya konduğundan daha yüksek derecede bir gerçekliğe sahiptir. Bkz. BENTHAM, *A Fragment on Ontology*, s. 196.

²⁷ BENTHAM, *A Fragment on Ontology*, s. 196.

²⁸ Mantıkçılar tarafından *İsagoci* isimli eserin yazarı *Porphyrios*'a atfen Porphyrian Ağacı olarak da anılan bu diyagramın *Bentham*'a göre asıl mucidi Peter Ramus'tur ve ağacın onun ismine atıfla Ramean Ağacı olarak adlandırılması daha uygundur. *Bentham*, *Porphyrios*'un *İsagoci*'sinde bir mantık ağacının ortaya koyduğu bölünmeler siteminin bulunmadığını belirtmektedir. *Porphyrios* mantıkta bir alt alta sıralama sisteminden başka bir şey ortaya koymuş değildir. Dolayısıyla onun mantıksal sınıflandırması bir ağaç şeklinde değil daha ziyade birbiri içine geçmiş kutulardan oluşmaktadır. *Bentham*'a göre mantıkçılar tarafından Porphyrian Ağacı olarak adlandırılan hayranlık uyandıran aracın varlığına *Porphyrios*'un eserinde rastlanılmamaktadır. Bkz. BENTHAM, *Chrestomathia*, s. 240, dipnot b. *Porphyrios*, *İsagoci*'yi cins, tür, ayırım, özellik ve ilinti olarak adlandırdığı beş tümel üzerinden hareketle inşa etmiştir. Genel olarak bkz. PORPHYRIOS, *Isagoge: Aristoteles'in Kategorilerine Giriş*, (Çev.) ÇOTUKSÖKEN, Betül, 2. Baskı, BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2022, s. 32-46. Mantıkçılar tarafından bu eserden hareketle hazırlanan Porphyrian Ağacında ise en genel cins olarak “varlık”ı belirlenmiştir. Varlık kendi içinde *maddi* olan ve *maddi olmayan* şeklinde iki dala ayrılır. Maddi olan ise kendi içinde *cansız* ve *canlı* şeklinde iki dala ayrılır. Canlı kendi içinde *duygusuz (bitki)* ve *duygulu (hayvan)* olarak ikiye ayrılır. Duygulu ise kendi içinde *akıllı* ve *akılsız* olarak ikiye ayrılır. Bkz. ÇÜÇEN, A. Kadir: *Klasik Mantık (Mantığa Giriş)*, 2. Baskı, Asa Kitabevi, Bursa, 2009, s. 81.

²⁹ Bkz. BENTHAM, *Chrestomathia*, s. 240-42.

³⁰ BENTHAM, *Chrestomathia*, s. 271, dipnot a.

Sadece tözlerin kendi içinde bölümlenmesi söz konusu olduğunda ve bölümlenmenin bir kolu algılanabilir diğer kolu ise çıkarılabılır başlığını taşıyacaksa, algılanabilir olan tözlerin ayırt edici özelliği olarak materyal olmaları, bir beden olarak var oldukları kaçınılmaz olarak söylenmek durumunda-
dır. Çıkarılabılır olan tözler ise materyal olmayanları tanımlamak için kullanılacaktır³¹. Böylelikle *Bentham* tarafından gerçek varlıklara dair yapılan bir diğer sınıflandırma *zihinsel* ve *tözsel* varlıklar ayrımıdır. Zihinsel varlıklar; duyular, izlenimler ve idelerdir ve bunlar aslında gerçekliği en dolaysız olan, en gerçek varlıklar olarak düşünülmelidir. Tözler ise bedeni olan, fiziksel olarak algılanabilen varlıklar ve bedeni olmayan fiziksel olarak algılanamayan (ruh, tanrı, melek, şeytan vb.) varlıklardır³².

2. Kurgusal Varlıklar

Kurgusal varlık, varlığı hayal gücü tarafından uydurulan bir nesnedir³³. Bu nedenle kendisinden söz edilirken dilin sınırlılıkları nedeniyle kendisine varlık atfediliyormuş gibi görünen ancak hakikatte kendisine varlık atfedilmesi gerekmeyen varlıktır³⁴.

Hayal gücünün ürünü olduklarından kurgusal varlıklar, varlığını *dile* borçludur. Algılanabilir ya da çıkarımsal gerçek bir varlığın adı olmayan her ad kurgusal bir varlığın adıdır. Her kurgusal varlığın ilişkili olduğu bir gerçek varlık bulunmaktadır. Aksi takdirde kurgusal varlığın anlaşılabilmesi mümkün değildir³⁵.

Bentham, kurgusal varlıklar ile hayal dünyasının ürünü olan kurguların birbirinden ayırt edilmesinin önemini vurgular. Kurgusal varlık kavramı kurgu ya da masalsı varlık kavramı ile karıştırılmamalıdır. Kurgusal varlıklar fiziksel varlığı bulunmayan varlık idesine atıfta bulunurken kurgu ya da masalsı varlıkların atıfta bulunduğu bir varlık bulunmaz. Başka bir deyişle bunlar gerçek olmayanların var olduğunu ileri süren hatalı önermelerdir³⁶. *Bentham*'ın gerçek ve kurgusal varlıklar ayrımı temelinde inşa ettiği anlam teorisinin ve geliştirdiği yeni açıklama yöntemlerinin en temel amacının bu ayrımı belirginleştirmek olduğu söylenebilir. Hayal dünyasının ürünü olan kurgular (örneğin, hayaletler, periler vb.) gerçek olmayan varlıklardır. Daha doğrusu bunların varlığından söz edilemez. Özellikle hukukla ilişkili kurgusal varlıklar olarak yetki, yükümlülük, ödev, hak gibi kavramlar dile getirilebilir. Bunların gerçek varlıklarla ilişkisi bir kap ile içindeki arasındaki ilişki gibidir; yani şeyin nitelikleri kaba, şeyin kendisi ise içindekilere karşılık gelir³⁷.

B. Epistemoloji

Bentham'ın ontolojisi ile epistemolojisi arasında ayrılmaz bir ilişki vardır, biri diğerini yansıtır. Ontolojisi ve epistemolojisi arasında böyle bir ilişkinin bulunması *Bentham*'ın görüşlerini ortaya koymayı zorlaştırmaktadır³⁸. *Bentham* dilde adların temel bir rolü olduğunu belirtir. Dilin ortaya çıktığı,

³¹ BENTHAM, *A Fragment on Ontology*, s. 196-97.

³² *Bentham* bedeni olmayan yani materyal nitelikte olmayan tözlere dair yapılan çıkarımların, muhakemenin ikna edici olmaması halinde ikna olmayan kişi için bunların kurgusal varlık olarak değil varlık olmayanlar kategorisine dahil edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bkz. SCHOFIELD, s. 17.

³³ BENTHAM, *Essay on Language*, s. 325.

³⁴ BENTHAM, *A Fragment on Ontology*, s. 197.

³⁵ BENTHAM, *A Fragment on Ontology*, s. 197.

³⁶ SCHOFIELD, s. 2, dipnot 14. Bununla birlikte *Bentham* kurgusal varlıkların adlarına karşılık gelecek biçimde bazen kurgu ifadesini de kullanmaktadır. *Schofield, Bentham*'ın ontolojisinin literatürde kurgu teorisi olarak isimlendirildiğini ancak bunun *Bentham*'ın yukarıda ifade edilen "kurgu" kelimesini kullanım biçiminden ötürü kafa karışıklığına yol açabileceğini düşünmektedir. *Schofield* karışıklığa mahal vermemek için *Bentham*'ın ontolojisinin gerçek ve kurgusal varlıklar teorisi olarak nitelendirilmesini tavsiye eder. Bkz. SCHOFIELD, s. 2, dipnot 14. Nitekim ben de *Schofield*'in tavsiyesine kulak vererek bu isimlendirmeyi kullanmayı tercih ettim.

³⁷ BENTHAM, *Chrestomathia*, s. 271, dipnot a.

³⁸ *Gerald Postema, Tarantino*'nun *Bentham*'ın ontolojisi ile epistemoloji arasındaki bu bağlantıyı fark edemeyip *Bentham*'ın anlam teorisinin realist bir yorumunu sunduğunu dile getirmektedir. Oysa *Postema*'ya göre yapılması gereken bu bağlantıyı dikkate alarak anlam teorisine ilişkin yarı pragmatist bir yaklaşım sunmaktır. Bkz. POSTEMA, Gerald: "Meaning, Analysis, and Exposition: The Technology of Thought", *Utility, Publicity, and Law: Essays on Bentham's Moral and Legal Philosophy*, Oxford University Press, Oxford, 2019, s. 9, dipnot 17. *Tarantino* tarafından sunulan *Bentham*'ın anlam teorisinin realist yorumu için bkz. TARANTINO, Piero: *Philosophy, Obligation and the Law-Bentham's Ontology of Normativity*, Routledge, London-New York, 2018, s. 11-84.

köklerini saldığı en temel deneyimler, adların dâhil olduğu durum ve olaylarla ilişkilidir. Bununla birlikte insanlar, dâhil olunan bu durum ve olaylardan ziyade dilde ad olarak beliren nesne ve varlıklar açısından düşünme eğilimi taşımaktadır. Bunun sonucu olarak sıradan ya da gündelik dilin yüzeysel ontolojisinin büyük ölçüde mecazi (figüratif) olduğu söylenebilir³⁹.

Ontolojik açıdan gerçek varlıkların kurgusal varlıklara kıyasla bir önceliği olduğu, başka bir ifadeyle kurgusal varlıkların, varlıklarını gerçek varlıklara borçlu olduğu söylenebilir. Ancak epistemolojik açıdan tam tersi bir durum söz konusudur. Gerçek varlıklar epistemolojik bakımdan temel düzeyde kurgusal varlıklara gereksinim duyacaktır. Bu durum *Bentham*'ın birinci düzey kurgusal varlıklar olarak adlandırdığı bölümde anlattıkları ile temellendirilebilir. *Bentham* “madde”⁴⁰, “biçim”, “miktar”ın birinci dereceden kurgusal varlıklar olduğunu belirtmiştir. Ona göre hiçbir töz (*substance*) kendisi belirli bir madde olmaksızın, belirlenmiş bir biçime sahip olmaksızın ve belirlenmiş bir nicelikte olmaksızın var olamaz. Evrende tek bir töz olacak olsaydı dahi madde, miktar ve biçim olarak adlandırılan bu üç niteliğe sahip olurdu⁴¹. Bu açıklamalar *Bentham*'ın tözlerin insan zihni tarafından tanınmadan önce de var olduğunu, madde, biçim ve miktarın tözün analizi neticesinde üretilmiş birer kurgusal varlık olduğunu düşündüğu şeklinde yorumlanabilir. Ancak *Bentham*'ın “*bedenlerin oluştukları bilinen kurgusal varlıklar aracılığıyla ... ayırt edilebileceği*” ve daha da ileri giderek “*bir beden kurgusal varlıkların toplama*” olduğu şeklindeki ifadeleri dikkate alındığında bu yorum yapılamayacaktır⁴². Bu çerçevede bazı kurgusal varlıkların eşlik etmediği tözlerin zihin tarafından tanınamayacağı, bu tözlere dair bilginin imkânının bulunmayacağı söylenebilir. Tözlere dair bilgi kurgusal varlıkların katılımıyla mümkün olabileceğine göre tıpkı kurgusal varlıklar gibi gerçek varlıklar da epistemolojik anlamda insan zihninin yapay ürünleridir ve kendi içlerinde bağımsız bir gerçeklikleri yoktur⁴³.

Bentham'ın kurgusal varlıklar ile masalsı varlıklar arasında yapmış olduğu ayrımlardan biri de şudur: masalsı varlık adlarının zihinde bir imge uyandırma olasılığı bulunmasına karşın kurgusal varlık adlarında böyle bir olasılık bulunmaz⁴⁴. *Bentham*'ın kurgusal varlıkları, masalsı varlıklardan ayırt etmek için ortaya koymuş olduğu araç, kurgusal varlıkların zihinde karşılık gelen bir imge oluşturmama özelliğine sahip olmalarıdır. Bunların insan deneyimine konu olan tüm dünyanın içinde düzenlendiği kavramsal bir çerçeve olduğu şeklinde yorumlanabileceği ileri sürülmüştür. Bir başka ifadeyle kurgusal varlıklar özellikle de birinci dereceden kurgusal varlıklar her bir tözün ya da beden zihinde temsil edilmesini sağlayan araçlardır. Bu nedenle kurgusal varlıklar zihinde temsil edilmezler ve gerçek dünyanın bir parçası olamazlar⁴⁵.

Bu yorum kabul edilecek olursa ve yukarıda ifade edilen gerçek varlıklardan ziyade kurgusal varlıkların epistemolojik düzlemde öncelikli bir role sahip olduğu çıkarımı da dikkate alınacak olursa şu sonuca ulaşılabılır: *Bentham*, insan zihninin gerçek varlıklara dair bilgi üretimi işleminin, gerçek varlıkların imgelerini inşa ederek ve bunları kurgusal varlıklar aracılığıyla düzenleyerek gerçekleştirildiğini düşünmektedir. Aktif zihnin üzerinde işlem yürüttüğu hammadde, fiziksel gerçekliği bulunan gerçek varlıklardır. Fiziksel dünyadan ve deneyimler dünyasından geriye kalan alan, kurgusal varlıklar tarafından doldurulur. Söz konusu kurgusal varlıklar arasında hareket, zaman, mekân ve madde, ikincil

³⁹ POSTEMA, s. 6.

⁴⁰ *Bentham* madde (*matter*) kelimesi töz (*substance*) kelimesi benzer olduğundan eş anlamlı olduğunun düşünölebileceğini ancak tözün maddi varlığı olmayan (*incorporeal*) varlıkları da içermesi nedeniyle daha geniş kapsamlı bir kavram olduğunu belirtmektedir. Bkz. BENTHAM, *A Fragment on Ontology*, s. 201.

⁴¹ BENTHAM, *A Fragment on Ontology*, s. 201.

⁴² *Postema*, *Bentham*'ın bu ifadelerine “135_069” kutu no.lu el yazısı notlarından ulaşılabileceğini belirtmektedir. POSTEMA, s. 12, dipnot 21. İlgili el yazısı nota *University College of London* Kütüphanesinin *Bentham Manuscripts* başlıklı elektronik ortamda erişilebilir koleksiyonundan erişilebilmektedir. Bkz. https://ucl.primo.exlibrisgroup.com/view/UniversalViewer/44UCL_INST/12362277440004761?xywh=-5664,-486,16683,7244&r=0.

⁴³ TAKASHIMA, Kazuya: “Bentham’s Theory of Language”, *Revue d’études Benthamiennes*, 2019, Cilt, 16, s. 3.

⁴⁴ BENTHAM, *Essay on Logic*, s. 263.

⁴⁵ TAKASHIMA, s. 3-4.

nitelikler, eğilimler, zihinsel eylemler ve zihinler, insan ilişkileri gelenekler ve kurallar, iyi ve kötü, doğru ve yanlış ilişkili ölçütler, yükümlülükler, haklar ve özgürlükler bir çırpıda sayılabilir. Zihinlerimiz bu kurgusal varlıkları, içinde yaşadığımız dünya ile etkileşimlerimizi anlamak ve yönetmek için zaman içinde inşa etmiştir. Kurgusal varlıklar aracılığıyla inşa edilen bu dünya böylelikle fiziksel temeller üzerine oturtulmuş olur⁴⁶. Bu inşa faaliyeti dil aracılığıyla gerçekleştirilir; nitekim hatırlanacak olursa kurgusal varlıklar da mevcudiyetlerini dile borçludurlar.

Bentham kendisinden önce gelen filozoflar gibi bir nesnenin dünyadaki var oluşunun izlenimler ve idelerden bağımsız olduğunu kabul etmesinin bir sonucu olarak “zihnin aktif yetileri”nin sürece dâhil olduğunu belirtmiştir⁴⁷. Fiziksel varlıklar hakkında kurgusal varlıkların araç olarak kullanılması suretiyle gerçekleşen zihinsel süreci *Bentham* bir çiftçi ve kızının daha önce hiç görmemiş oldukları bitki üzerinde yürüttüğü zihinsel süreçlerle örneklendirerek açıklamaktadır. Çiftçi yetiştirmekle görevli olduğu bitkilerin üzerinde yabancı başka bir bitkinin bulunduğunu gözlemlemiş ve bıçağı ile bitkiyi kökünün hemen üzerinden kesmiş ve sonrasında kestiği kısmı ateşe atıp yakmıştır. *Bentham*'a göre çiftçi burada fiziksel bir bütün üzerinde iki farklı biçimde fiziksel bir analiz gerçekleştirmiştir: Birincisi çiftçi fiziksel bütünü kök ve kökün üzerindeki kısım olacak şekilde iki parçaya bölmüştür ve böylece mekanik modda fiziksel bir analiz gerçekleştirmiştir. İkincisi ise bitkinin kesilen kısmını ateşe atarak bir kısmı gaz haline bir kısmı ise küle dönüşen bitki ile ilgili kimyasal modda fiziksel bir analiz gerçekleştirmiştir. Bir süre sonra aynı yerden geçen çiftçinin kızı babasının kestiğine benzer bir bitkiyi görmüş ve bitkinin güzelliği dikkatini çekmiştir, görmüş olduğu bitki bir güldür. Kıza göre bitkinin her tarafı aynı güzellikte değildir, bir parçası güzelliği ile diğer kısımlarından ayrılmaktadır. Bu bitkiyi daha yakından incelemek için koparan kız kokusunu hissetmiş ve kokusunu güzel bulmuştur. Bitki çok hoşuna gittiğinden onu kıyafetine ilişirmiş ve ilkinden farklı ve yine hoş bir koku algılamıştır. Hikâyenin çiftçinin kızı ile ilgili bu kısmında *Bentham*'a göre kız farkında olmaksızın fiziksel bütün üzerinde mantıksal bir analiz yapmaktadır. Bu zihinsel operasyonu gerçekleştirirken kullandığı araç ise kurgusal bir varlık olan “dikkat”tir. Kız çiçek kısmını daha güzel bulduğu için bitkinin o kısmına dikkat kesilmiş; böylelikle bitkiyi zihinsel olarak çözümlenmek ya da bölümlere ayırmak suretiyle analiz etmiştir. Ona göre bitki çiçek olan kısmı ile olmayan kısımdan oluşmaktadır. Bitki, kızın önce biçiminin ve renginin sonra ise kokusunun güzelliği ile dikkatini çekmiş; bitkinin bu kısmı hem görme hem de koku alma duyusuna tuhaf bir biçimde hoş görünmüştür. Böylelikle bitkinin çiçek kısmı yani gülün iki özelliği ya da niteliği vasıtasıyla bitkinin bütününden ayırt edilmiştir. Aslında parçaların her ikisi de gerçek varlıktır. Ancak kızın bu parçalar hakkında düşündüğü nitelikler birer kurgusal varlıktır. Bu gördüğü bitkiden çok hoşlanan kız bunu kardeşine göstermiş, o da bu bitkiyi çok beğenmiştir. Bitki aralarındaki sohbetin konusu haline gelmiş ve ona çiçek adını koymuşlardı. Bir zaman sonra aynı bitkinin iki gül daha verdiğini görüp; onlara çiçek demişlerdir. Böylelikle en başında bir bitkinin bir parçasının adı yani “özel ad” olan çiçek bir “genel ad”a dönüşmüştür. *Bentham* ilk gülün görülmesi ve ona çiçek adının verilmesini basit mantıksal analiz olarak nitelendirmektedir. Ancak çocuklar çiçek adını verdikleri nesneye başkaca benzeyen nesnelere görmeleri ve onlara da çiçek adını vermeleri ile birlikte mantıksal bir sentez eylemi gerçekleştirmişlerdir. Özel ad genel ada dönüştürülmüş ve bir tür ya da cins olarak nitelendirilebilecek kurgusal bir varlık yaratılmıştır⁴⁸. Burada yaratılan kurgusal varlık aslında hiçbir şey değildir; çiçek ve onun parçası olduğu bitki ise birer gerçek varlıktır. Kurgusal varlığın kendisi iki gerçek varlığı da içermemektedir. Ancak özel addan genel ada dönüşme şeklinde gerçekleşen soyutlama aracılığıyla kurgusal varlığa işaret eden ad (yani tür adı olarak çiçek) gerçek varlıkları işaret etmek için kullanılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede *Bentham*, kurgusal adın gerçek

⁴⁶ POSTEMA, s. 13-14.

⁴⁷ POSTEMA, s. 9-10.

⁴⁸ BENTHAM, *Chrestomathia*, s. 262-264. *Bentham* kızın burada yaptığı analizi, ilkel mantıksal analiz olarak adlandırmıştır. Bkz. BENTHAM, *Chrestomathia*, s. 261. İlkel mantıksal analiz, içerisinde henüz bilim ve sisteme dair hiçbir şeyin bulunmadığı analizdir. Bununla birlikte bu analiz türünde esasında “bilimsel eller” tarafından sınırları belirlenmiş, sanat ve bilim alanlarının her bir bölümlerine yol gösteren bölme sistemlerinin (*systems of division*) “tohumları” görülebilir. Bkz. BENTHAM, *Chrestomathia*, s. 266.

varlıkları *fiziksel* olarak içermese dahi *mantıksal* anlamda içerdiğinin söylenebileceğini belirtmektedir⁴⁹. Görüldüğü üzere *Bentham* bitkiyi gördüğü andan itibaren kızın zihninin kurgusal varlıkları nasıl yarattığını ortaya koymak istemiştir. Bir nesne elbette zihinden bağımsız olarak vardır. Ancak o nesnenin görünüşü, rengi, kokusu, dokusu vb. özellikleri hakkında düşünüldüğünde gerçek varlıklar alanından kurgusal varlıklar alanına geçilmiş olacaktır. Bir nesnenin hangi *sınıfın* bir *türü* olduğu zihinsel bir faaliyetin, zihnin aktif yetilerinin sürece katılımı sonucunda ortaya konulmaktadır.

İlkel mantıksal analize daha sonra sentezin eklenmesi ile daha sofistike bir mantıksal analiz ortaya çıkacaktır. Analiz bir nesneyi parçalarına ayırma bunun karşısında sentez ise parçaları birleştirme işlemidir. Dilin oluşumunu salt analizden ibaret görmek *Bentham*'a göre hata olacaktır. Analizin yanına sentezin de eklenmesiyle birlikte sofistike mantıksal analiz mümkün olabilecektir. Bu arada sofistike mantıksal analizin hem analiz hem de sentezden oluştuğu vurgulanmalıdır. Nitekim *Bentham* bunu *Concillac*'ın dil yaratmayı sadece analize indirgeyen ve dil yapımına dair tek aracı analiz olarak gören yaklaşımını eleştirirken ortaya koymuştur. *Bentham*'a göre fiziksel bütün hakkında yapılan analiz aracılığıyla elde edilen parçalar daha sonra mantıksal sentez aracılığıyla birleştirilmektedir. Tüm dillerin ana malzemelelerinden olan ve analitik bir süreç olmaktan çok uzak olan “ortak adlar”ın belirlendiği süreç sentezdir. Bu sentez sürecinden önce analitik bir sürecin geldiği, sentez sonucu ulaşılan bütün hakkında yeniden bir analiz yapılabileceği doğrudur. Ancak bu ayırıştırma (analiz) ve birleştirme (sentez) süreçleri ne kadar çabuk birbirini izlerse izlesin asla aynı işlem olarak nitelendirilemez. Dolayısıyla dilin yaratılmasında analiz ve sentez olmak üzere iki ayrı araç bulunduğu kabul edilmek durumundadır⁵⁰.

Bentham, analiz ve sentez arasındaki ayrımı bu şekilde belirginleştirmiştir. Analize sentezin katılımıyla oluşan sofistike mantıksal analiz sürecini ise detaylı olarak tanımlamıştır. Ona göre cismin parçaları kendilerini duyulara çok sayıda ide olarak sunmaktadır. Bu idelerin bir araya gelmesiyle az ya da çok doğrulukta ya da tamlıkta “somut olan” oluşur. Bu ideler kendilerini bir arada sunmuş olsalar dahi, zihin, bunlardan herhangi birini diğerlerinden ayırma ve bu ayırt ettiklerini dikkate alma ya da diğer kaynaklardan kendisine sunulan diğer basit idelerle bir bileşik haline getirme yetisini haizdir⁵¹. Böylelikle *Bentham* renkler, şekiller, kokular ve benzeri soyut ideler inşa etme işleminin daha ilkel mantıksal analiz tarafından sağlanmış malzemeleri varsaydığını ve kullandığını açıkça ortaya koymuştur. Önce analiz ve sonrasında gelen sentez ve sonrasında onu takip eden başka analiz işlemleri neticesinde olayların ortaya çıkardığı imgeler belirlenebilmekte, atfedilebilir basit ideler demeti olarak görülebilmektedir. Basit ideler ise zihin tarafından doğanın sunduğu haliyle pasif bir biçimde alınmaktadır. Bilakis basit ideler ihtiyaçlarını karşılamak ve menfaatini izlemek amacıyla olan aktif ve sofistike bir insan zihninin yapay ürünleridir⁵².

C. Ontoloji ve Epistemoloji Arasındaki Fark

Bentham'a göre fiziksel varlıklar hakkında bilgi sahibi olma ve fiziksel varlıkların varlığı birbirinden bağımsız konulardır. Fiziksel varlıklar zihinden bağımsız olarak vardır. Bu dikkate alındığında *Bentham*'ın “*Bir beden kurgusal varlıkların toplamıdır.*” iddiası anlaşılabilir olacaktır. *Bentham*'ın bu iddiasını duyular dışında bir gerçekliğin bulunmadığı ve duyular dışında her şeyin kurgu olduğu şeklinde yorumlamak *Bentham*'ın amacı ile ters düşecektir. Çünkü *Bentham*'ın epistemolojisinin amacı gerçek varlıkları ve kurgusal varlıkları ayırt edebilmektir. Yukarıdaki gibi bir yorum ise her şeyi kurgusal varlık kategorisine dâhil ederek adeta bu ayrımı ortadan kaldıracaktır. Bu kesinlikle *Bentham*'ın ulaşmak isteyeceği bir sonuç değildir. *Bentham* psişik varlıkların onlara doğrudan erişebilmemiz nedeniyle çıkarımsal varlıklara kıyasla varoluş unvanını daha çok hak ettiğini belirtmektedir. Ancak bu değerlendirmesi dış dünyanın varlığını doğruladığımız *çıkartımların* güvenilirliğinden şüpheye düştüğü

⁴⁹ BENTHAM, *Chrestomathia*, s. 264-65.

⁵⁰ BENTHAM, *Chrestomathia*, s. 267, dipnot a.

⁵¹ BENTHAM, *Chrestomathia*, s. 58.

⁵² POSTEMA, s. 11.

anlamına gelmez. *Bentham*'a göre insanların ide ve düşüncelere dönüşen zihne bağlı izlenimler aracılığıyla fiziksel gerçekliğe erişebileceği doğrudur. Ancak fiziksel gerçekliğin zihinden tamamen bağımsız olarak var olduğu şeklinde bir ontolojik temeli de benimsemiştir. Bu ikisi birbiri ile çelişen ifadeler değildir, ilki fiziksel varlıkların bilgisiyle, ikincisi ise varoluşuyla ilgilidir⁵³.

O halde *Bentham*'ın tüm bu açıklamalar ışığında gerçek ve kurgusal varlıklara dair epistemolojisinin ontolojisinden farklı olduğu görülmektedir. *Bentham*'ın ontolojisi realist bir perspektife sahipken epistemolojisi pragmatist bir perspektife sahiptir. *Bentham*'ın epistemolojisinde belirleyici etken menfaattir, zihin şeylere yönelik faaliyetlerini menfaatin yönlendirmesi ile gerçekleştirmektedir. Bu sürecin yürütülmesini sağlayan ve kurgusal varlıkların da mevcudiyetini borçlu oldukları araç ise *dildir*. Takip eden başlıkta ontolojik ve epistemolojik düzlemin dil ile ilişkisi, düşüncenin inşası ve düzenlenmesinde dilin rolü hakkındaki *Bentham*'ın görüşleri ele alınacaktır.

III. DİL

Bentham'ın ontolojisi ve epistemolojisi ile ilintili olarak dilde, söylemde kullanılan adlandırmalar da temelde iki ana gruba ayrılabilir: gerçek varlıkların adları ve kurgusal varlıkların adları. Dolayısıyla dilde ve söylemde kullanılan adların bazıları gerçek varlıkları bazıları ise gerçek olmayan varlıkları işaret etmektedir. Gerçek olmayan varlıklar da kendi içerisinde ikiye ayrılır: varlık olmayanlar ve kurgusal varlıklar. Varlık olmayanlara masalsı varlıklar ve kurgular örnek olarak gösterilebilir. Bunlar hem gerçek değildir hem de dilsel meşruiyetten yoksundur. Bu nedenle bunları kullanmaktan kaçınmak gerekmektedir. Ancak kurgusal varlıklar için bu sonuca ulaşamaz. Nitekim *Bentham* sık sık kurgusal varlıkların “imkânsız ama vazgeçilmez” var oluşlarından bahsetmiştir. Her ne kadar kurgusal varlıklar gerçek olmasalar da düşüncede uygun hatta vazgeçilmez bir role sahiptir. Başka bir deyişle kurgusal varlıklardan vazgeçilmesi düşüncenin önemli oranda etkisiz hale getirilmesi sonucunu doğurur. Kurgusal varlıklar, gerçek varlıklarla kurdukları ilişki aracılığıyla vazgeçilmez bir yere sahiptir. Kurgusal varlıkların parçası haline geldikleri dünyada oynadıkları rol insanların dünyayı anlama ve dünyada hayatta kalma ve kendilerini geliştirmeye duydukları evrensel gereksinim, yani menfaat tarafından belirlenir⁵⁴.

Dil bir yandan düşüncenin aktarılmasında ancak daha önemli olarak düşüncenin inşasında ve düzenlenmesinde rol oynayan çok önemli bir araçtır. Ancak *Bentham*'a göre dil büyük oranda mecazi ifadelerle, kurgusal varlık adları ile doludur. Dolayısıyla dilin sağlamış olduğu avantajın yanı sıra yanıltıcı olabilme ihtimali nedeniyle sebep olduğu dezavantajlar da bulunmaktadır. Dilin sağladığı avantajın vazgeçilmezliği hesaba katıldığında dezavantaj oluşturan figüratif ifadelerin, kurgusal varlıkların adlarına dair kullanımlarının belirli bir disiplin altına alınması gerekmektedir. Nitekim *Bentham*'ın gerçek ve kurgusal varlıklar teorisinin en temel amacının da dilin disiplin altına alınması olduğu söylenebilir. Bu çerçevede dilin düşüncenin inşası ve aktarılmasındaki rolü ve dilin yanıltıcı olabilme özelliği üzerinde durulması faydalı olacaktır. Dilin sunduğu bu fayda ve potansiyel zararlar ortaya konduktan sonra gerçek ve kurgusal varlıklar teorisinde geliştirdiği kendine özgü *paraphrasis* yöntemi için son bir basamak olarak *Bentham*'ın dilde ve söylemde bulunan anlamlı en küçük birimler olarak önermeler hakkındaki görüşleri incelenecektir. Dolayısıyla makalenin bu bölümünün alt başlıkları sırasıyla dilin sunduğu avantajlar, neden olduğu dezavantajlar ve en küçük anlam birimi olarak önermeler üzerine olacak biçimde kurgulanmıştır.

A. Dilin Düşüncenin Aktarılması ve İnşasındaki Temel Rolü

Bentham dilin düşüncenin hem aktarılması hem de oluşturulması sürecinde son derece önemli bir işlev üstlendiğini düşünmektedir. Dilin kişiler arasındaki iletişimi sağlayan işlevini, dilin geçişli (*transitive*) kullanımı olarak adlandırır. Örneğin nesnelere adlandırılması söylemde dilin önemli bir işlemidir. Bununla bir-

⁵³ POSTEMA, s. 12.

⁵⁴ POSTEMA, s. 6.

likte dilin bir de geçişsiz (*intransitive*) kullanımını olduğunu ve bu kullanım aracılığıyla düşüncenin inşası ve düzenlenmesinin gerçekleştirildiğini belirtir. Öyle ki dilin bu işlevi ilkinden daha temel, daha önemlidir⁵⁵.

Dilin geçişsiz kullanımının geçişli kullanımına nazaran ihmal edilme olasılığı yüksektir. Zira daha göz önünde olan geçişli kullanım, dilin düşünceleri iletebilme işlevidir. Ancak *Bentham* bu ihmalin sakıncalı olduğunu belirtir. Çünkü dilin geçişsiz kullanımı aracılığıyla aslında daha önemli bir işlev gerçekleştirilmektedir. Dilin geçişli kullanımı söz konusu olduğunda düşünceleri ortaya koyan belirteçlerin bir araya getirilmesinde dil düşünce için bir araç konumundadır; oysa geçişsiz kullanımında dil, düşüncenin yaratılmasında, inşasında, düzenlenmesinde kullanılan bir araçtır⁵⁶. Başka bir ifadeyle geçişsiz kullanımda dil düşünceden önce var olması gereken, ona varlık kazandıran bir konumdur. Dilin bu daha önemli işlevini ihmal ederek dili yalnızca düşüncelerin iletilmesinde kullanılan bir araç olarak betimlemek eksik bir tanımlama olacaktır. Hatta dilin bir diyalog ya da zihinler arası bir işlem olarak nitelendirilmesi totolojiden ibarettir. Çünkü dil sadece söylemin değil düşüncenin kendisinin de oluşturulmasının aracıdır; düşünceler dil aracılığıyla hem iletilir hem de yaratılır⁵⁷.

Dilin düşüncenin hem iletilmesinde ama daha önemlisi hem de yaratılmasında oynadığı bu rol, onsu bir düşünce dünyasının mümkün olamayacağını ortaya koymaktadır. Nitekim *Bentham* bir kişinin zihin dünyasının kelime dağarcığının zenginliği ile doğru orantılı olarak geniş ya da dar olacağını⁵⁸ belirtirken dil ile düşünce arasındaki bu ilişkiye vurgu yapmaktadır. *Bentham*'a göre dil ve kelimeler olmaksızın düşünceler hayalden ibarettir. Bu hayaller tıpkı gökyüzünde süzülen bulutlar gibi zihne bir an görünüp bir an sonra kaybolurlar. Kelimeler ise düşünceleri sabitleyici belirteçlerdir. Dolayısıyla onlar olmaksızın ne sanat ne de bilim mümkün olamaz⁵⁹. Bu görüşlerinden *Bentham*'ın kelimelerin düşüncelerin yer aldığı ve ona şeklini veren bir işlev üstlendiğini düşündüğü anlaşılmaktadır. Kelimelerin düşünceleri sabitleyici nitelikte oluşu, onları gökyüzünde gelişigüzel salınan bulutlara benzemekten koruyan bir özelliktir.

Dilin ve kelimelerin düşüncelerin oluşturulmasındaki rolü şöyle izah edilebilir: Duyusal varlıkların dünya ile girdikleri etkileşim neticesinde duyuları aracılığıyla zihinlerinde birtakım *izlenimler* belirmektedir. Bu izlenimler eğer dil aracılığıyla işlenip “kelime kalıbına” dökülmezlerse gökyüzünde süzülüp daha sonra kaybolan bulutlar gibi zihinden süzülüp kaybolacaklardır. Dil izlenimlere form ve istikrar kazandırarak onları belirli bir kalıcılık düzeyine eriştirir. Ayrıca dil, “*soyutlama, analiz, kavram oluşturma ve çıkarımda bulunma gibi zihinsel işlemlerin duyular tarafından zihne iletilen deneyim içerikleri üzerinde çalışabilmesini sağlayan teknolojiyi*”⁶⁰ de sunmaktadır. Böylesi bir araç olmaksızın insan düşüncesi ve deneyimi anlamsız hale gelir ve hatta insan hayvandan farksız bir varlık olurdu⁶¹.

B. Dilin Yanıltıcılığı

Bentham dilin önemine insanı hayvanda üstün hale getiren bir özelliği olmasını dikkate alarak yaptığı bu vurgunun yanı sıra, bazı durumlarda dilin yanıltıcı olabileceğini ve birtakım gizemlerle dolu olabileceğini de düşünmektedir. Hayal gücü ya da imgelem kimi zaman masalsı varlıklar ve kurgular yaratmaya meyillidir. Hatta bazı kurgular aldatma amacıyla benimsenmektedir. Bununla birlikte tüm kurgusal referansların da dilden dışlanması mümkün değildir. Çünkü dil insanları kurgusal varlıklar yaratmaya zorlar. Örneğin fiziksel varlıkların niteliklerinden ya da biçimlerinden bahsedildiğinde ister

⁵⁵ POSTEMA, s. 4. *Bentham, Locke*'un geçişli kullanımını dikkate alarak dili yalnızca düşüncelerin iletilmesindeki işlevi bakımından değerlendirdiğini, dilin daha temel ve önemli işlevi olan düşüncenin oluşturulması ve düzenlenmesi hakkında açıklama sunmadığını belirtir. Ona göre dilin geçişsiz kullanımı da *Locke*'un görüşlerine eklenerek bu önemli eksiklik giderilmelidir.

⁵⁶ BENTHAM, *Essay on Logic*, s. 228.

⁵⁷ BENTHAM, *Essay on Logic*, s. 231.

⁵⁸ BENTHAM, *Essay on Language*, s. 319.

⁵⁹ BENTHAM, *Essay on Logic*, s. 228-29.

⁶⁰ POSTEMA, s. 4. *Charles Kay Ogden* da *Bentham*'ın dili uzaydaki nesnelere ilgilenmeyi sağlayan teknolojik bir aygıt olarak gördüğünü ileri sürmektedir. Bkz. OGDEN, s. xlvii.

⁶¹ BENTHAM, *Essay on Logic*, s. 229.

istemez nitelik ve biçimin bir kurgu olması gerekecektir. Yine soyut varlıklardan, sayılardan, haklardan, ödevlerden ve benzerlerinden sanki bunlar da kaya, elma, insan bedeni gibi fiziksel dünyamızda yer kaplayan şeyler olarak söz ederiz. Böylesi bir söylem bir yandan gerçekliğe uymadığından aldatıcıdır. Ancak düşünce ve söylem için bu dil gereklidir⁶². *Bentham* bu durumu “*söylemin amaçları için kullanılan aracın kusurlu olması nedeniyle maruz kaldığımız bir zorunluluk*”, “*idesiz ve aynı zamanda dilsiz olmanın acısından kaçınmak için yalanı gerçekle karıştırma zorunluluğu*” olarak görmektedir⁶³.

Dilin neden olduğu dezavantaj onun aldatıcı olmaya çok yatkın olmasından kaynaklanmaktadır. Zira en basit bir önermede dahi kurgusal bir varlığın adının kullanılması bir kurguya yol açmaktadır. Örneğin “Bu elma olgunlaşmış”, “Bu elma tatlı.”, “Bu elma iyi.” şeklindeki önermeler ele alınacak olursa elmanın gerçek bir varlık olduğu ancak “olgunluk”, “tatlılık”, “iyilik” niteliklerinin bağımsız bir varlığı bulunmaması nedeniyle bunların kurgusal bir varlık olduğunu hemen fark edebiliriz. Olgunluk niteliği bu örnekte elma üzerine yerleşen bir varlıktır, elma olgunluk niteliğini taşıyan bir kaptır. Görülmektedir ki böylesine basit bir önermede dahi bir kurgusal varlık adı kullanılmak durumundadır. Başka bir deyişle kurgusal varlık adları dilin kullanımının neredeyse tamamında kaynak olarak kullanılmaktadır⁶⁴. Hatırlanacak olursa kurgusal varlıklar adları, “*kendisinden bahsederken kullanılan söylemin gramer biçimi gereği kendisine varlık atfedilse de hakikatte ve gerçeklikte kendisine varlık atfedilmesi gerekmeyen*”⁶⁵ varlıkların adlarıydı. Dolayısıyla bunlar gerçek varlıkların adlarından ayırt edilmeliydi ve gerçek varlıkların adlarını tanımlamaya yarayan *per genus et differentiam* yönteminden farklı bir yöntemle açıklanmalıydı. Çünkü kurgusal varlıklar bir üstün cinsin türü olarak sınıflandırılmamaktaydı⁶⁶. Görev, yükümlülük, hak, unvan, yetki gibi örnekleri dile getirilebilecek etik-kurgusal varlıkların ait oldukları ya da dâhil oldukları bir üst sınıf bulunmamaktaydı ve bunlar bu nedenle *per genus et differentiam* yöntemi ile tanımlanamamaktaydı. Bu türden varlık adları için *Bentham paraphrasis* adını verdiği kendine özgü bir tanımlama yöntemi geliştirmiştir; bu tür kelimeleri *paraphrasis* yöntemi olmaksızın açıklanamayan kelimeler olarak nitelendirmiştir⁶⁷.

Dil düşüncenin geliştirilmesi ve iletilmesinde sunduğu avantajlar nedeniyle yukarıda zikredilen yanıltıcı olabilme özelliğine rağmen söylem ve düşünce için vazgeçilemez bir araçtır. *Bentham* bunun farkındadır ve bu nedenle dilin özellikle kurgusal varlıklara ilişkin kullanımlarının bir *disiplin* altına alınması gerektiğini ifade etmiştir. Bu amaçla *paraphrasis* yöntemini geliştirerek kurgusal varlık adlarının açıklanmasını sağlamak istemiştir. Çünkü yanıltıcı olabilmesine rağmen kurgusal varlık adlarının kullanılmaması halinde ne söylem ne de dil mümkün olabilecektir. Dolayısıyla *Bentham*'ın kurgusal varlıkları “*imkânsız ama vazgeçilemez*” olarak nitelendirmesinin sebebinin bu olduğunu düşünmek makuldür.

Dilin yanıltıcılığının önüne geçilebilmesi, fiziksel gerçeklik ile zihinsel fantezinin ayırt edilebilmesi için dil ile insanın fiziksel dünyayı algılaması arasındaki ilişkinin doğru kavranması gerekmektedir⁶⁸. Hatırlanacak olursa *Bentham*'a göre gerçek varlıklar cisimsel tözler, gerçekten var olan nesnelere dir. Kurgusal varlıklar ise haklarında konuşulabilmesi yani söylemin amacı için kendilerinden sanki varmışlar gibi söz edilen varlıklardır. Konuşan kişinin aslında ona gerçek bir varlık atfetme niyetinde olmadığı ancak başka bir imkân olmayışı nedeniyle kendilerinden gerçek bir varlıkmiş gibi söz ettikleri varlıklardır⁶⁹. Böylelikle kurgusal varlıkların esasında gerçek bir varlığa sahip olmadıklarının farkında olabilmek dilin yanıltıcılığının önüne geçilebilmesi için önem arz etmektedir.

⁶² POSTEMA, s. 5.

⁶³ BENTHAM, *Chrestomathia*, s. 277, dipnot a.

⁶⁴ BENTHAM, *Essay on Language*, s. 330-31.

⁶⁵ BENTHAM, *A Fragment on Ontology*, s. 197.

⁶⁶ BENTHAM, *Essay on Logic*, s. 245-46.

⁶⁷ BENTHAM, *A Comment on the Commentaries and a Fragment on Government*, s. 495.

⁶⁸ SCHOFIELD, s. 14.

⁶⁹ BENTHAM, *A Fragment on Ontology*, s. 196-97.

Bentham dilin yanılıcılığının daha ziyade kötü niyetli ve sadece kendi menfaatlerini düşünen yöneticiler tarafından suistimal edildiğini hayatının geç dönemlerinde fark etmiştir. Bu olumsuz durumun, dilin yanılıcılığının önüne geçmek istemesinin, bu uğurda mantık ve dil üzerine çalışmalar yapmasını motive eden önemli bir etken olduğu söylenebilir. *Bentham* bu suistimalin önüne geçilmesi için ilk olarak yöneticilerin özel menfaatlerini değil “*en fazla sayıda kişinin en büyük mutluluğunu, kamu çıkarlarını*” esas alan bir anayasa reformu yapılması gerektiğini düşünmektedir. Bu reformun hayata geçirilmesinin önünde elbette yönetici sınıf bir direniş gösterecektir. *Bentham* bu direnişin, tâbi durumdaki çoğunluğun, yönetilenlerin desteğini kazanarak aşılabileceğini umut etmektedir. Ancak sadece çoğunluğun desteği yeterli olmayabilir. Çünkü dilin yanılıcı olabilme özelliği güç sahipleri tarafından suistimal edilerek “yanılsama” kendi menfaatlerini ilerletmek için kullanılabilir⁷⁰. *Bentham*, yanılısamayı hatalı görüş ve fikirleri insanların zihnine kazıyarak onların akıllarını paralize eden toplumsal bir mekanizma olarak görmektedir. Bu mekanizma mevcut siyasi ve toplumsal rejimin meşrulaştırılması için bir araç olarak kullanılmakta ve yönetici azınlığın çıkarlarının korunması sağlanmaktadır. Bir taraftan da bu mekanizma aracılığıyla tâbi durumda olanlar (yönetilenler) hakikatte kendilerini sömüren mevcut rejimin kendi çıkarlarına faydalı olduğu şeklinde ikna edilmekte ve kendiliklerinden mevcut rejimi desteklemektedir⁷¹.

Yanılsama aracılığıyla yönetilenlerin sömürülmesinde en önemli rolü ise dil üstlenmektedir. *Bentham* rejimin kötü çıkarları lehine olan söylemler veya fikirlerin etkisini (yanılısamayı) ortadan kaldırmak için karşı fikirler ve söylemler geliştirmeye çalışmıştır. *Bentham* bu çalışmasını *kelimeler savaşı* olarak isimlendirmiştir. *Bentham* yürüttüğü kelimeler savaşı aracılığıyla dilin kötüye kullanımının, insanların kötü niyetli yöneticiler tarafından sömürülmesinin önüne geçmeyi hedeflemiş ve böylelikle ana amacı olan siyasi ve hukuki reformların önündeki en önemli engeli kaldırmak istemiştir. Böylelikle başlarda sanat ve bilimin ilerlemesi için giriştiği mantık ve dil bilimi çalışmalarına, siyasi radikalizmi benimsemesi ile birlikte daha farklı bir güdüleyici ile yeniden kafa yormaya başlamış ve bir dil reformunun yapılmasının zaruri olduğuna kanaat getirmiştir⁷². Yapılacak dil reformu hukuk reformu için gereken alt yapıyı sağlayacaktır.

C. En Küçük Anlam Birimi Olarak Önermeler

Bir yandan düşüncenin yalnızca dil aracılığıyla yaratılıp sürdürülebileceği bir yandan dilin yanılıcı olabileceği yönleri dikkate alarak *Bentham*, dilin bu avantaj ya da dezavantaj olarak görünen yönlerini mantık üzerine yazdığı yazılarının temel inceleme konusu kılmıştır. *Bentham* mantığı düşünme sanatı olarak tanımlamıştır. Biraz önce yapılan açıklamalardan da düşüncenin dil olmaksızın mümkün olamayacağı anlaşılmaktadır. Böylece mantıkla ilgili çalışmalarında *Bentham*'ın niçin dilin kurgusal varlıklarla dolu kullanımını detaylı olarak analiz ettiği makul görünmektedir.

Bentham anlam taşıyan en küçük birimin sözcükler değil önermeler olduğunu ileri sürmektedir ve bunu “*En basit düşüncenin bile tam olarak ifade edilebilmesi için bütün bir önermenin içeriğinden daha azı yeterli değildir.*”⁷³ şeklinde ifade etmiştir. Tek başına bir sözcüğün anlamı bulunmaz, ancak içerisinde yer aldığı önerme olarak bir anlamı olması mümkündür⁷⁴. *Bentham* “*en vahşi olanından en*

⁷⁰ TAKASHIMA, s. 13-14.

⁷¹ TAKASHIMA, s. 14.

⁷² TAKASHIMA, s. 15.

⁷³ BENTHAM, *Essay on Language*, s. 322.

⁷⁴ *Bentham*'ın kelimelerin değil önermelerin en küçük anlam birimi olduğu düşüncesinin arka planında çeşitli düşünürlerin çalışmalarının etkisi bulunmaktadır. *Locke* kelimelerin kendi başlarına bir anlamının olduğunu düşünmekteydi. Buna karşılık *Hartley* anlam için en küçük birimin kelime değil, kelimenin bir cümle içerisinde birlikte kullanıldığı diğer kelimeler ile ilişkisi olduğu itirazını dile getirdi ve *Condillac* tam önermelerin anlamının ünlemler kadar küçük birimlerde içerildiğini ileri sürdü. *Bentham* bu görüşlerden etkilenecek bir önermenin anlamını ortaya çıkarma yöntemi olarak *paraphrasis*'i geliştirmiştir. *Bentham*'ın en küçük yapı birimi olarak kelimeleri değil cümleleri temel alması bütünüyle kendisi tarafından ortaya konmuş orijinal bir fikir değildir. Nitekim bazı kelimelerin kendi başlarına bir anlamı olmadığı ve ancak bir cümle içinde kullanılmalarıyla bir anlam ifade edebileceği 18. yüzyılda sıkça dile getirilmiştir. Bkz. DE CHAMPS, s. 21-22.

parlak hatip olanına kadar” konuşan her insanın önermeler aracılığıyla konuştuğunu belirtmektedir⁷⁵. Bağımsız olarak ele alınan terimler ise önermeden yapılan bir soyutlamanın, rafine bir analiz ürünüdür: “... gerçek şu ki, ilk olarak önermeler ortaya çıkmış ve bu önermelerden soyutlama ve analiz yoluyla, her biri bağımsız bir öneme sahip olan terimler oluşturulmuştur.”⁷⁶ Dolayısıyla ilk olarak ortaya çıkan sözcükler değil önermelerdir.

Bentham dilin temel biriminin, anlamlı en küçük yapı taşının önerme olduğunu belirttikten sonra önerme hakkında analizlerini sürdürmektedir. Ona göre bir önermede açık ya da zımni olarak dört unsur bulunmaktadır: bir öznenin adı, bir niteliğin ya da yüklem adı, bir koşacın (*copula*) adı ve varlığın ortaya konduğu gösterge⁷⁷. Bununla birlikte yaygın söylemde bu unsurların tamamı açıkça temsil edilmeyip, eksilteli (*elliptical*) ifade biçiminde dile getirilebilmektedir. Dolayısıyla bir kurgusal varlığın içinde yer aldığı ifade açıklanırken açıkça ifade edilmemiş unsurların tamamlanarak elde edilen önermenin *paraphrasis* yöntemi ile açıklanması gerekecektir⁷⁸.

Bentham en küçük anlam biriminin önermeler olduğunu eksilteli bir önerme üzerinden ortaya koymaya çalışmıştır. Bir baba oğluna bakarak ona “John!” diye seslendiğinde oğlu bu seslenişten babasının seslenmesindeki olası tam anlamlardan birini anlayacaktır. Babası ona yönelerek ismiyle seslendiğinde ya kendisine katılmasını ya da bulunduğu yere gelmesini istiyordur. Görüldüğü üzere tek bir sözcükten bir seslenişten oluşan bir ifade dahi aslında bir önerme niteliğindedir. Hal böyleyken en basit bir düşüncenin dahi tam olarak ifade edilebilmesi için ancak bütün bir önermenin içeriği yeterli olabilecektir. Bundan daha azı sözcükler, terimler ve sair önerme oluşturmayan parçalar yeterli değildir. Bunun anlamı her bir sözcüğün içinde bulunduğu bir önermenin var olduğu, bu önermenin bir parçası olduğudur. Dolayısıyla hiçbir sözcük kendi başına herhangi bir düşüncenin tam işareti olamaz⁷⁹. O halde anlam teşkil eden en küçük birim önermelerdir. Sözcükler ise önermelerin analizi neticesinde ortaya çıkan ürünlerdir. Sözcüklerden farklı olarak *Bentham* terimlerden de hatalı bir yaklaşımla sanki “önerme niteliğinde herhangi bir şey var olmadan önce var olan, kendi başlarına özgün ve bağımsız bir anlama sahip”⁸⁰ varlıklarını gibi söz edildiğini belirtmektedir. Oysa “ilk olarak önermeler ortaya çıkmış ve bu önermelerden soyutlama ve analiz yoluyla, her biri bağımsız bir öneme sahip olan terimler oluşturulmuştur.”⁸¹ Böylelikle hem sözcüklerin hem de terimlerin tek başlarına bir anlamlarının bulunmadığını ve ancak bir önermenin parçası olarak anlam ifade edebileceklerini *Bentham* ortaya koymuş olur.

Bir önermenin öznesi kurgusal bir varlığın adı olduğunda tıpkı gerçek bir varlığın adında olduğu gibi fiziksel bir nesneyi temsil ediyormuş gibi kullanıldığından kafa karışıklığına neden olmaktadır⁸².

⁷⁵ BENTHAM, *Essay on Language*, s. 321.

⁷⁶ BENTHAM, *Essay on Language*, s. 322.

⁷⁷ SCHOFIELD, s. 13. *Schofield, Bentham*'ın aslında daha önce üç koşulun bulunduğunu daha sonraki notlarında ise buna dördüncü bir koşulu eklediğini belirtmiştir. El yazı notlarının tarihleri incelendiğinde *Chrestomathia*'da içinde yer alan 13 ve 22 Kasım 1815 tarihli notlarda *Bentham* basit bir önermenin üç unsurdan oluşacağını yazar: 1. Söylemin öznesi, onun tarafından yapılan iletişimin adı, 2. Söz konusu özneye atfedilen bazı niteliklerin adı ve 3. Atfın gerçekleştirildiği koşacın (*copula*) adı. Bkz. BENTHAM, *Chrestomathia*, s. 397. Tam bir önermenin üç unsurdan oluştuğu benzer bir biçimde *Essay on Logic*'te de belirtilmiştir. Bkz. BENTHAM, *Essay on Logic*, s. 246. Bununla birlikte *Bentham* yine el yazı notlarından 30 Ocak 1816 tarihinde yazdığı anlaşılabilir ve *Essay on Language*'de yer alan ifadelerinde dördüncü bir koşul eklemiştir: “Öyleyse, önermenin dokusunu tamamlamak için, öznenin göstergesine, niteliğin göstergesine ve ilişkinin göstergesine, varlığın göstergesine -varlığın ortaya çıkarıldığı göstergeyi- varlığın sahip olduğu ya da gerçekleştiği iddia edilen göstergeyi, yani özne ile nitelik arasındaki ilişkinin varlığını eklemek gerekir.” BENTHAM, *Essay on Language*, s. 337.

⁷⁸ BENTHAM, *Essay on Logic*, s. 247.

⁷⁹ BENTHAM, *Essay on Language*, s. 322.

⁸⁰ BENTHAM, *Essay on Language*, s. 322.

⁸¹ BENTHAM, *Essay on Language*, par. 322. *Bentham*'ın dilin kökeni üzerine bu görüşü benimsemesinde *Condillac*'ın 1746'da yayımlanan “*Essai sur l'origine des connaissances humaines*” etkisinin olduğu ileri sürülmüştür. Bkz. DE CHAMPS, s. 23. Buna karşın *Bentham* kelimelerin ve idelerin düzenlenmesinde yönlendiricinin ne olduğu hususunda *Condillac* ile ters düşmekteydi. *Condillac* bu düzenleme faaliyetinde doğa ilkesi olduğunu düşünmekteydi; *Bentham* bunu eleştirmiş doğa gibi boş bir kavrama atıfta bulunulmasını hoş karşılamamıştır. *Bentham*, yönlendiriciyi açıklamak için *Chrestomathia* adlı eserinin “Adlandırma ve Sınıflandırma Üzerine Deneme” adlı bölümünde yöntemleştirme adını verdiği bir teori aracılığıyla yeni kurgusal varlıklar icat etmek suretiyle sanatların ve bilimlerin ilerlemesinin nasıl sağlanabileceğini ortaya koymaya çalışmıştır. TAKASHIMA, s. 11. *Bentham*'ın bu çabaları *Locke* ile başlatılabilecek İngiliz ampirik dil bilimciliğine önemli ve özgün bir katkısı olarak değerlendirilmiştir. TAKASHIMA, s. 20, dipnot 56.

⁸² BENTHAM, *Essay on Language*, s. 328.

Örneğin bir elmanın olgunluğu, tatlılığı gibi bir özelliğinden ya da yasa ya da ödev gibi bir soyutlamadan fiziksel bir varlıktan söz edildiği gibi söz edilmektedir. Bu durum kurgusal varlıklardan ancak gerçek varlıklarmış gibi söz etmekten başka mümkün yol bulunmamasından kaynaklanmaktadır⁸³. Ancak bu durum kurgusal varlık adları ile gerçek varlık adları arasındaki ayrımın üzerine bir perde çekerek gizlemektedir. *Bentham*'a göre gerçekten var olan nesnelere tözlerdir, gerçek varlık kategorisi tözlerden oluşmaktadır. Kurgusal varlık adları ise ancak bu tözlere nispet edilerek dile getirilebilmektedir. Olgunluk, tatlılık gibi nitelikler ya da yetki veya yükümlülük gibi soyutlamalar birer kurgusal varlık adı olarak ancak fiziksel dünyada var olan nesnelere ilişkilendirilerek ifade edilebildiğinden, dil, bunlar sanki gerçek varlıklarmış gibi düşünülmesine yol açmakta, bir yanılısamaya sebep olmaktadır. *Bentham* yanılısamayı şu şekilde izah eder:

“Sözcükler, yani ad olarak kullanılan sözcükler, şeylerin, yani tözlerin kendilerinin yokluğunda, onların idelerinin zihne sunulabileceği tek araçtır. Dolayısıyla, görünüşe göre bir ad niteliğinde kullanılan bir sözcüğün görüldüğü her yerde, bunun doğal ve çok kapsamlı bir sonucu olacaktır. Bir ad niteliğinde olduğu bir şeye karşılık gelen bir nesnenin, karşılık gelen bir şeyin varlığını, gerçek varlığını varsayma eğilimi ve yatkınlığı.”⁸⁴

Yukarıda alıntılan pasajda ifade edildiği üzere insanlar bir önerme içinde kullanılan bir ad ile onun somut varlığı olmaksızın karşı karşıya kaldıklarında onu bir fiziksel nesnenin temsili olarak düşünme eğilimindedir. Oysa kurgusal varlıklar herhangi bir fiziksel varlığı temsil etmezler. Ancak tamamen kurgu niteliğinde olan ya da masalsi varlık olarak adlandırılan ve esasında *Bentham*'ın gerçek varlık olmayan şeyler olarak nitelendirdikleri ile fiziksel ontolojik tabanla dolaylı olarak da olsa ilişkilendirilebilen kurgusal varlıklar arasındaki ayrım ve ilkinin tamamen dilden ve söylemden dışlanması gerekliliği dikkat edilmesi gereken bir husustur. Ontolojik taahhütleri hiçbir biçimde fiziksel taban ile irtibatlandırılmayan kurgular (*Bentham* sıklıkla Doğal hukuk ve *Common Law*'ın önermelerini bu kategoriye dâhil etmektedir) ve masalsi varlıkları (hayaletler, hortlaklar, canavarlar vb.) dilden ve söylemden dışladığımızda dilin kötüye kullanımının da büyük ölçüde önüne geçilmiş olacaktır.

Bentham'a göre dilin anlamlı olabilmesi için doğrudan ya da dolaylı olarak fiziksel nesnelere atıfta bulunması gerekmektedir. Bu *Bentham*'ın anlam teorisinin özünü oluşturuyordu. Gerçek varlıklar fiziksel nesnelere doğrudan, kurgusal varlıklar ise dolaylı olarak istinat ediyordu. Gerçek varlık olmayanlar ise kurgusal varlıklardan farklı olarak dolaylı yoldan dahi fiziksel nesnelere, ontolojik tabana temas sağlayamıyordu. Kurgusal varlıkların gerçek varlık olmayanlardan ayırt edilebilmesi dilin kötüye kullanımının önüne geçebilecek çok önemli bir işlemdi. *Bentham* bu işlemi “arketipleştirme” ve “paraphrasis” yöntemleri olarak takdim etmiştir. Bir sonraki bölümde *Bentham*'ın bu yöntemler aracılığıyla nasıl bir alternatif açıklama sunduğu izah edilecektir.

IV. KURGUSAL VARLIKLARIN AÇIKLANMASI

Şimdiye kadar *Bentham*'ın gerçek ve kurgusal varlıklar teorisinin tarihsel arka planı, ontolojik ve epistemolojik temelleri, dil-düşünce ve mantık ile ilişkisi ortaya konmuştur. Bu kısımlar gerçek ve kurgusal varlıklar teorisinin altyapısını teşkil etmektedir. *Bentham*'ın bu altyapı üzerine geliştirdiği ve kurgusal varlıkların açıklanması işlevini üstlenen kendine özgü tanımlama/açıklama yöntemleri ise bu bölümde ele alınacaktır.

Bentham dili gerçek ve kurgusal varlıklar açısından analiz ettiği anlam teorisinin siyaset ve hukuk felsefesi ve pratiğine yapılan önemli ve özgün bir teorik yenilik olduğunu belirtmiştir. *Bentham*'ın anlam teorisi özetle, yine kendisi tarafından icat edilen *paraphrasis* (tefsir, açıklama) yöntemi, aracılığıyla düşünce alanı ile fiziksel gerçeklik arasındaki ilişkiler ağını analiz eden bir harita sunar. Bu

⁸³ BENTHAM, *Essay on Language*, s. 327.

⁸⁴ BENTHAM, *Essay on Logic*, s. 262.

yöntem aracılığıyla *Bentham* “asi” dili disiplin altına almayı ve bu sayede “keyfi” iktidarı en sevdiği silahlarından birinden mahrum bırakmayı amaçlamıştır⁸⁵.

Bentham'ın kendine özgü açıklama yöntemleri ilk olarak klasik tanım yönteminin yetersizliği sonra ise *Bentham*'ın isimlendirmeleriyle sırasıyla *arketipleştirme* yöntemi ve *paraphrasis* yöntemi başlıkları altınca incelenecektir. *Bentham* kurgusal varlık adlarının anlamının açıklanmasında her iki yöntemin birlikte kullanılması gerektiğini belirtir. *Arketipleştirme* kurgusal varlığın adı olarak ifade edilmiş kelimenin kökenine yönelik etimolojik bir sorgulama iken *paraphrasis* kurgusal varlık adının temsil ettiği idenin kökenine yönelik bir sorgulamadır⁸⁶. Her iki açıklama yöntemi hakkında bilgi verilmenden önce *Bentham*'ın niçin bu yöntemleri geliştirme gereksinimi duyduğunun açıklanması faydalı olacaktır.

A. Klasik Tanım Yöntemlerinin Yetersizliği

Bentham'a göre mantık biliminin temel aracı terimleri ve kavramları sistematik bir biçimde düzenlemeye yarayan tanımlamadır. Terimler yani kurgusal varlıkların adları, dili netleştirmek ve güvence altına almak, terimlere dair muğlaklığı onları sabitleyerek gidermek ve böylelikle belirsizliği ortadan kaldırmak amacıyla açıklanması tanımın amacıdır⁸⁷. *Aristoteles*'in ortaya koymuş olduğu açıklanmak istenen şeyin ait olduğu cins ve bu cinsin türleri arasında ne ölçüde farklılaştığına odaklanarak tanımlanması şeklinde izah edilebilecek *per genus et differentiam* yöntemi mantıkçılar arasında genel kabul görmüş ve her şeyin tanımlanmasında kullanılagelen bir yöntem olmuştur. *Bentham* ise ilk olarak kelimeleri hukuki bağlamına göre tanımlamak istediğinde bu yöntemin bazı kelimeleri tanımlamaya elverişli olmadığını fark etmiştir⁸⁸.

Çoğu kelimenin elbette bu klasik tanım yöntemi ile açıklanabilmesi mümkündür⁸⁹. Ancak bu yöntemin açıklamakta başarısız olacağı kelimelerin de bulunduğunu görebilmek önemlidir. *Bentham* özellikle soyut terimler söz konusu olduğu çoğu durumda üstün bir cins ait olmayan kelimelere ulaşacağımızı belirtir. Bir cins aidiyet durumu söz konusu olmadığında ise *per genus et differentiam* iş göremez hale gelecektir⁹⁰.

Per genus et differentiam yöntemine alternatif bir tanım yöntemi de John *Locke* tarafından ortaya konmuştur. *Locke* açıklanmak istenen kelimenin işaret ettiği idenin basit idelere ayrıştırılması suretiyle tanımlanabileceğini düşünmektedir. *Locke*'un ortaya koyduğu yöntem kendi ifadeleri ile şöyle özetlenebilir:

“Tanımlarda niçin genellikle cins kullanılır. Bu, bize, sözcüklerin imlemlerinin aydınlatılmasından başka bir şey olmayan sözcük tanımlarında niçin cinsi ya da tanımlamak istediğimiz sözcüğü içeren en yakın genel terimi kullandığımızın bir açıklamasını verir. Bu bir zorunluluktan değil, en yakın genel terimin ya da türün imlediği bütün yalın ideleri sayıp dökmenin sıkıntısından”

⁸⁵ POSTEMA, s. 3-4.

⁸⁶ TAKASHIMA, s. 12. *Condillac* kelimeler ve kelimelerin temsil ettiği ideler arasında ilke olarak doğal bir bağ olduğunu düşünmekteydi. *Bentham* ise bu hususta *Condillac*'la hemfikir değildir ve *Locke* gibi kelimeler ve kelimelerin temsil ettiği ideler arasındaki ilişkinin tesadüfi olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla bir kurgusal varlığın adının açıklanması işleminde kurgusal varlığın dile getirildiği kelime ile temsil ettiği idenin birbirinden ayrılması gerektiğini düşünmüş ve her ikisi için farklı açıklama yöntemleri sunmuştur. Bkz. TAKASHIMA, s. 13.

⁸⁷ POSTEMA, s. 16.

⁸⁸ DE CHAMPS, s. 16. *Bentham*'ın *Blackstone*'a yönelttiği çokça eleştiriden bir tanesi de yazarın tanımlama konusunda yetersiz olduğu iddiasıydı. *Bentham*'a göre *Blackstone* hem aristocu klasik tanım yöntemini yeterli bir titizlikle kullanıyordu hem de bu yöntemin bazı kelimelerin açıklanmasında kullanılamayacağını fark edememişti. Bkz. DE CHAMPS, s. 15.

⁸⁹ Tanım ile mantık arasındaki ilişki konusunda *Aristoteles*'in etkisinin olduğu, *per genus et differentiam* yönteminin ne denli önemli olduğu ve dil, mantık ve tanımlamaya ilişkin olarak *Aristoteles*'in hakkının teslim edilmesi gerektiğini *Bentham* kabul eder. Bkz. BENTHAM, *Essay on Logic*, s. 217-19.

⁹⁰ BENTHAM, *A Comment on the Commentaries and a Fragment on Government*, s. 495; HART, H. L. A.: “Legal Duty and Obligation”, (Ed.) HART, H. L. A., *Essays on Bentham: Jurisprudence and Political Philosophy*, 1. Baskı, Oxford University Press, Oxford, 1982, s. 129-30.

dan, kimi kez belki de onları sayıp dökemeyecek durumda olmanın utancından geliyordur. Fakat tanımlamanın en kısa yolunun mantıkçılara göre cins ve ayırım aracılığıyla olmasına karşın, benim görüşüme göre, bunun en iyi yol olduğu şüphelidir. Tanımlama, tanımlanan terimin hangi idenin yerini tuttuğunu, sözcüklerle, başkasına anlatmaktan başka bir şey olmadığına göre, en iyi tanımlama, tanımlanan terimin imleminde birleşmiş olan yalın ideleri sayıp dökerek yapılır ve insanlar bu sayıp dökme yerine en yakın genel terimden yararlanmaya alışmışlarsa, bu zorunluluktan ya da daha açık olma isteğinden değil işi çabuk bitirme isteğindedir.”⁹¹

Bentham, *Locke*'un bu tanım yöntemini *per genus et differentiam* yönteminin yetersizliklerini ortaya koyması yönünden takdir etmiştir. Bununla birlikte onunla ihtilafa düştüğü husus, *Locke*'un en küçük anlam birimi olarak kelimeleri göstermesine karşın kendisinin önermeleri bu konuda görmesidir. *Locke* kelimelerin kendi başlarına bir anlamı olduğunu iddia edip tanım yöntemini bu çerçevede inşa ettiğinden *Bentham* tarafından eleştirilmiş ve tanım yönteminin iş görmez olduğu dile getirilmiştir⁹².

Böylelikle *Bentham*'a göre, kurgusal varlıkların adlarının geleneksel tanımlama yöntemlerinden ne *per genus et differentiam* ne de *Locke*'cu tanımlama yöntemi ile açıklanması mümkündür. Ancak *Bentham* için ilk adımı temel hukuki terimlerin tanımlanması olan bir yasama bilimi inşa edebilmek son derece önemli olduğundan bunların açıklanması gerekmektedir. Nitekim temel hukuki terimler büyük oranda kurgusal varlık adlarından oluşmaktadır. Geleneksel tanım yöntemleri bir işe yaramadığına göre bu varlıkların açıklanması için yeni bir yöntemin vazedilmesi gerekir. *Bentham*'ın dil üzerine teorik çalışmalarının bu motivasyonla başladığı söylenebilir. Nitekim *Bentham* kurgusal varlıkların açıklanmasını sağlayan bir yöntem geliştirmiş ve bu yöntemi *paraphrasis* olarak adlandırmıştır⁹³. Bu tür terimlerin açıklanabilmesi için kurgusal varlıkların gerçek varlıklarda bulunan köklerinin ortaya çıkarılması gerekir. Bu işlem için ise *paraphrasis* ve *arketipleştirme* teknikleri kullanılmalıdır⁹⁴.

B. Arketipleştirme Yöntemi

Bentham dilin kaçınılmaz olarak çoğunlukla mecazlardan oluştuğunu gözlemlemiştir. Kurgusal varlıklara dair adlar çok yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Kurgusal dil yanıltıcı olmasına rağmen kaçınılmazdır. Bazı durumlardan kurgusal bir adın kullanımının arka planında yer alan ve somut fiziksel alandan alınan bir imge ya da figür tanımlanabilir ve bu kurgusal adın açıklanmasında fayda sağlayabilir⁹⁵. Kurgusal bir varlığın adının kullanımının arka planında yer alan bu imge ya da figürü *Bentham* arketip olarak ve bu imge ya da figür dikkate alınarak söz konusu kurgusal varlığın adının açıklanmasını *arketipleştirme* yöntemi olarak adlandırmıştır. Bu yöntem aracılığıyla anlamı açıklanmak istenen “kelimenin” (kelimenin ifade ettiği idenin değil) ne tür bir fiziksel imgeye dayandığının ortaya konması amaçlanmaktadır⁹⁶. *Bentham* arketipleştirme yöntemini şu şekilde tanımlamaktadır:

“... öznesi kurgusal bir varlık olan ve yüklemi de bu kurgusal varlığa atfedilen bir niteliğin adı olan bir önermeyle, zihne bir tür imge -her örnekte gerçek bir eylemin ya da şeylerin durumunun imgesi- sunulur. Bu imge, kurgusal önermeye ait olan ve karakteristik kurgusal varlığın adının bir parçasını oluşturduğu arketip, simge ya da arketipsel imge olarak adlandırılabilir.

⁹¹ LOCKE, John: *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, (Çev.) HACIKADİROĞLU, Vehbi, 1. Baskı, Ara Yayıncılık, İstanbul, 1992, s. 269.

⁹² DE CHAPMS, s. 23.

⁹³ TAKASHIMA, s. 2.

⁹⁴ POSTEMA, s. 18.

⁹⁵ POSTEMA, s. 18. *Bentham*'ın arketipleştirme yöntemi, etimolojik analiz suretiyle kelime hakkında bilgi verilmesine benzemektedir.

⁹⁶ SCHOFIELD, s. 23. *H.L.A. Hart*, *Bentham*'ın arketipleştirme yöntemi aracılığıyla iki hususu vurgulamak istediğini belirtir. İlk olarak kelimenin ilkel kullanımı ortaya konarak “daha sonraki sofistike türevleri kullanıldığında bile düşüncelerimizi renklendirdiği ya da belki de etkilediği” gösterilmiş olur. İkincisi ve daha önemlisi ise kurgusal varlık adlarının kelimenin ilkel kullanımının, imge ve sembollerin analogik uzantısı niteliğinde olduğu, dolayısıyla kurgusal varlık adının açıklanmasının bunlar dikkate alınmadan doğru bir biçimde gerçekleştirilmeyeceğidir. *Hart* yükümlülük kelimesini “bir kişinin yükümlülük altında olduğu” “bir yükümlülük taşıdığı”, “bir yükümlülükten kurtulduğu” şeklinde ibarelerle kullandığımızı dikkat çekerek yükümlülük kavramının açıklanmasında bir ağırlık altında bulunmak şeklindeki arketipin ne derece fayda sağlayacağını ortaya koymak istemiştir. Bkz. HART, s. 131.

Bu simgesel imgenin belirtisi verildiği ölçüde, bu belirtinin verildiği eylem ya da işlem Arketipleştirme olarak adlandırılabilir.”⁹⁷.

Burada gerçekleştirilen açıklama işlemi anlamı araştırılan kurgusal varlık adı için gerçek bir varlığın zihnin önüne getirilmesi ve fikrin türetildiği “gerçek kaynak” olarak tanınmasıdır. *Arketipleştirme*, bu sembolik imgenin gösterildiği işlemdir.

Bentham arketipleştirme yöntemini izah etmek için bir kurgusal varlık adı olan “yükümlülük” (*obligation*) kelimesini analiz etmiştir. Ona göre yükümlülük *idesinin* kökleri haz ve acı fikrinde ancak yükümlülük kelimesinin kökü bundan farklı olarak arketip ya da simge olarak kullanılan maddi bir imgede yatar. *Obligation*, Latince *ligo* (bağlamak) kökünden türeyen bir kelimedir. Bu etimolojik köken dikkate alındığında yükümlülük kelimesi *Bentham*'a bir nesnenin başka bir nesneye bağlandığı ya da tutturulduğu veya bir kişinin belirli bir uygulama sürecine bağlandığı bir kordon, bağ gibi bir imgeyi çağrıştırmaktadır. Böylelikle yükümlülük kelimesinin kökeni *arketipleştirme* yöntemi ile birini bağlayan bir bağ olarak belirtilmiş olur. Ancak *Bentham* kelime kökeninin açıklanmasının yeterli olmadığını buna kurgusal varlığın *idesinin* kökenine dair *paraphrasis* yöntemi aracılığıyla yapılacak açıklamanın da eklenmesi gerektiği uyarısını yineler⁹⁸.

C. Paraphrasis Yöntemi

Bentham, maddi olmayanın kökünün maddi olanda bulunduğunu düşünmektedir. Bu düşünce çerçevesinde kurgusal bir varlığın adına bağlı idenin doğasını ve kökenini açıklamak için gerçek varlıklara da adlardan bir ya da birkaçının içeriği ile taşıdığı ilişkinin dikkate alınması gerekmektedir. Bu bağlamda *paraphrasis* yönteminin görevi kurgusal varlığın soyağacını (*genealogy*) veya kökenini (*genesis*) göstermektir⁹⁹.

Bentham'ın kurgusal varlığın “kökeninin” açıklanması ile kelimenin tarihsel kökenini kastetmediği zira tarihsel kökeninin neredeyse tüm kurgusal varlıklar için tarihin sisleri arasında kaybolduğu ileri sürülmüştür. Tarihsel köken arayışı belki arketipleştirme yöntemi ile daha alakalı gösterilebilirdi. Ancak *paraphrasis* yöntemi aracılığıyla “belirli terimlerin anlamının, ilişkili idelerin tarihsel kökeninden oldukça bağımsız bir analizini verir¹⁰⁰.” Ayrıca *paraphrasis* yönteminin tarihsel spekülasyonlarla uğraşmak için tasarlanmadığı, daha ziyade kurgusal terimin kullanım belgesinin elde edilebilmesine yönelik bir arayış olduğu ifade olunmuştur¹⁰¹.

Bentham idelerin duyulardan türediğini ve onların anlamının açık ve belirgin kılınması için tek yolun onların izini duyulur nesnelere dek izlemek olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle *paraphrasis* yöntemi idelerin anlamlarının açıklanması için kullanılabilir tek yöntemdir¹⁰². O halde *paraphrasis* bir idenin duyu organları ile algılanabilir bir gerçek varlıkla olan irtibatını ortaya çıkaran bir yöntem olarak tanımlanabilir. Nitekim *Bentham* çeşitli yerlerde *paraphrasis* için birbirine yakın tanımlar ortaya koymuştur:

“Paraphrasis, açıklanması gereken sözcüğü, yani kurgusal bir varlığın adını alıp, onu bir cümle haline getirdikten sonra, aynı anlama sahip olan ve karşılık gelen temel ve karakteristik sözcüğü gerçek bir varlığın adı olan bir cümleyi ona uygulamaktan ibarettir.”¹⁰³.

⁹⁷ BENTHAM, *Essay on Logic*, s. 246.

⁹⁸ BENTHAM, *Chrestomathia*, s. 271, dipnot a.

⁹⁹ BENTHAM, *Chrestomathia*, s. 271, dipnot a.

¹⁰⁰ HARRISON, s. 62.

¹⁰¹ POSTEMA, s. 19.

¹⁰² BENTHAM, Jeremy: *Of the Limits of the Penal Branch of Jurisprudence*, Oxford University Press, Oxford, 2010 (Of the Limits of the Penal Branch of Jurisprudence), s. 317.

¹⁰³ BENTHAM, *Chrestomathia*, s. 271, dipnot a.

“Uygun olmayan bir tözü (substantive) paraphrasis ile açıklamak, onu bir cümleye tamamlamak ve bu cümle için gerçek varlıkları temsil eden kelimelerden oluşan muadil bir cümle bulmaktır.”¹⁰⁴.

“Kurgusal varlıkların bu isimlerinden herhangi birinin anlamını açıklamak ya da izah etmek için, durumun doğası tek bir kaynak sunar; o da, kurgusal varlıkların bir sınıfının ismine herhangi bir açık ide eklendiğinde, az ya da çok açık bir şekilde göz önünde olan gerçek varlıkların bir sınıfını bulmak ve bunun üzerine iki önerme oluşturmaktır. Birinde kurgusal varlığın adı temel terimdir; diğerinde ya gerçek varlıkların ya da gerçek varlıkların işlemlerinin ya da diğer hareketlerinin karşılık geldiği bir sınıfın adı temel terimdir: -Bu sonuncusu öyle sıralanmıştır ki, aynı anlamı ifade ettiği görüldüğünde, ilkinin anlamını açıklayacak ve netleştirecektir. Bu açıklama biçimi paraphrasis olarak adlandırılmıştır.”¹⁰⁵.

“... kurgusal bir varlığın herhangi bir adı, gerçek bir varlığın adı olan bir kelimeye olan anlamının taşıdığı bazı ilişkilerden başka türlü açıkça anlaşılır kılınamaz.

Öznesi için kurgusal bir varlığı olan herhangi bir önerme, öznesi için gerçek bir varlığın adını taşıyan karşılık gelen bir önermeye sahip olduğunun gösterilebileceği bir ilişki aracılığından başka türlü açıkça anlaşılır kılınamaz.”¹⁰⁶.

Yukarıdaki tanımlar dikkate alındığında *paraphrasis*'in iki aşamalı bir yöntem olduğu görülmektedir. İlk olarak açıklanmak istenen kurgusal varlığın adı özne olacak bir biçimde bir önerme haline getirilmelidir. Zira hatırlanacak olursa *Bentham* için anlamlı en küçük birim kelimeler değil önermelerdir. *Bentham* bir kelimenin bir önerme olacak biçimde tamamlanması işlemini *phraseoplerosis* olarak adlandırmıştır. Kurgusal varlık adı bir önermenin öznesi olacak biçimde tamamlandıktan sonra ikinci aşama elde edilen bu önermenin öznesi gerçek varlığın adı olan bir önermeye dönüştürülmesidir. Böylelikle kurgusal varlık bir gerçek varlıkla ilişkilendirilerek dolaylı yoldan istinat ettiği ontolojik temel gösterilmiş olacaktır¹⁰⁷.

1. Aşama: Tamamlama (*Phraseoplerosis*)

Bentham, *paraphrasis*'i iki aşamalı bir yöntem olarak tanımlamıştır. Birinci aşamada açıklanmak istenen kurgusal varlığın adı anlamlı bir cümle için öznesi olacak şekilde bir ifade oluşturmaktır. Çünkü sözcük ya da kavram tek başına bir anlam barındırmaz ancak bir önerme içinde yer alması halinde anlama sahip olabilecektir; nitekim *Bentham paraphrasis* yöntemini, bir kavramın içinde yer aldığı cümlede taşıdığı anlama göre açıklanması olarak nitelendirmiştir¹⁰⁸. *Paraphrasis* yönteminin aşamalarından birini oluşturan bu faaliyetin *Bentham*'ın temel anlam doktrininin doğrudan bir uygulaması olduğu ileri sürülmüştür. Hatırlanacak olunursa *Bentham*'ın anlam doktrini kelimelerin kendi başlarına bir anlamının olmadığı ancak bir önermenin parçası olarak bir anlam ifade edebileceği şeklindedir¹⁰⁹. Dolayısıyla buradaki bir kelimenin anlamlı bir önermenin parçası haline getirilmesi faaliyetinin arka planında bu anlam teorisinin olduğu makul görülmektedir.

Bentham bir önermenin ne olduğuna ilişkin de açıklamalarda bulunmuştur. Bir tam önermenin üç ana unsurdan oluştuğunu belirtmektedir: birincisi gerçek ya da kurgusal bir varlığın adı olan özne,

¹⁰⁴ BENTHAM, Jeremy: *Preparatory Principles*, Oxford University Press, Oxford and New York, 2017 (Preparatory Principles), s. 386.

¹⁰⁵ BENTHAM, Jeremy: “Radical Reform Bill, with Extracts from the Reasons”, *The Works of Jeremy Bentham-Vol. 3*, William Tait, Edinburg, 1843 (Radical Reform Bill), s. 594, dipnot a.

¹⁰⁶ BENTHAM, *Deontology*, s. 74-75.

¹⁰⁷ *Bentham*'ın bu iki aşamalı açıklama yöntemi kendisinden 150 yıl sonra *Bertrand Russell* tarafından geliştirilen “mantıksal yapıların isimleri olan “tamamlanmamış sembolleri” analiz etmenin doğru yolu olarak öne sürdüğü şeye” benzediği ve onun öncüsü kabul edilebileceği dile getirilmiştir. Bkz. HART, s. 130.

¹⁰⁸ ŞAHİN CEYLAN, s. 736.

¹⁰⁹ POSTEMA, s. 19.

ikincisi bu özneye atfedilen özellik ya da ilginin belirlendiği yüklem ve üçüncüsü atfın gerçekleştirildiği “koşaç” (*copula*) ya da zihin eyleminin belirtisidir¹¹⁰. Böylelikle *paraphrasis* yönteminin ilk aşamasında, açıklanmak istenen kelimenin, (bizim incelediğimiz durumda kurgusal bir varlığın adının) yukarıdaki üç unsuru taşıyan anlamlı bir önerme içinde konumlandırılması gerekmektedir. Bir kelimeyi bir önerme, cümle içinde konumlandırma faaliyeti *Bentham* tarafından bir “tamamlama” işlemi olarak açıklanmış, *phraseoplerosis* -ifadenin doldurulması- faaliyeti olarak adlandırılmıştır¹¹¹.

2. Aşama: Dönüştürme

Paraphrasis yönteminin ikinci aşaması birinci aşamada elde edilen öznesi kurgusal varlığın adı olan cümlenin öznesi gerçek bir varlık olan cümleye dönüştürülmesidir. Bu dönüştürme üç koşulu karşılamalıdır:

1. Açıklayıcı cümlenin (*expounding sentence*) öznesi gerçek bir varlık olmalıdır ya da bir tanımlar zinciri söz konusu olduğunda zincirin son halkasında gerçek varlıkların adını içeren bir cümle bulunmalıdır¹¹².
2. Açıklayıcı cümle açıklanan cümleye tam anlamıyla denk olmalı, aynı anlamı ifade etmelidir; böylelikle açıklanan cümlenin anlamı açıklayan cümle aracılığıyla netleştirilmiş olur¹¹³.
3. Seçilen gerçek varlık açıklayıcı cümlenin içine yerleştirildiğinde tek başına amaca uygun olan bir varlık olmalıdır¹¹⁴.

Bu üç koşulun yerine getirilmesiyle birlikte kurgusal varlığın anlamı açıklığa kavuşacaktır. Ancak *paraphrasis*'in her iki aşaması da başarılı bir biçimde uygulanmasına rağmen anlamı açıklığa kavuşturulmak istenen kurgusal varlık adı için başarılı bir netice elde edilemiyorsa, söz konusu kurgusal varlık adının bir kurgu ya da masalsı bir varlık adı olduğu ortaya çıkmış olacaktır. Böylelikle *paraphrasis* yönteminin en önemli işlevlerinden biri de gün yüzüne çıkmış olur: dilde kullanımı zorunlu ve faydalı olan kurgusal varlık adları ile dilde kullanımının herhangi bir faydası bulunmayan hatta zararları olan kurgu ya da masalsı varlık adlarının birbirinden ayırt edilebilmesi. Bu ise *Blackstone* özelinde doğal hukukçu görüşlere yönelik “kurguların veba yayan soluğu” suçlaması¹¹⁵ dikkate alındığında *Bentham* için son derece kritik bir hedefin gerçekleştirilmesi anlamına gelecektir. *Paraphrasis* yöntemi aracılığıyla bir gerçekliğe istinat eden ve dilde kullanımı faydalı olan kurgusal varlıklar ve adları ile herhangi bir gerçekliğe istinadı bulunmayan kurgu ya da masalsı varlıklar ve adları ayırt edilebilecek ve bu sayede ikinci grupta yer alanlar zararsız hale getirilebilecektir¹¹⁶.

¹¹⁰ BENTHAM, *Essay on Logic*, s. 246.

¹¹¹ BENTHAM, *Essay on Logic*, s. 246.

¹¹² POSTEMA, s. 19-20.

¹¹³ BENTHAM, *Radical Reform Bill*, s. 594, dipnot a.

¹¹⁴ BENTHAM, *Deontology*, s. 74. *Postema* bu son koşul hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır: “*Bentham* bu son koşulu açıklamamış ya da detaylandırmamıştır. Sadece tam bir denklik sağlama amacına hizmet ettiğini kastetmiş olabilir (bu durumda üçüncü koşul ikincinin içine çöker). Ya da açıklanan cümlenin anlam ve öneminin tam olarak açıklanması, görüşe açık hale getirilmesi amacına hizmet ettiğini kastetmiş olabilir. Ya da, yine, tanımı sağlayan ya da kullananların ihtiyaçları ya da çıkarları tarafından belirlenen başka bir amaca ya da daha büyük olasılıkla mecazi dilin kullanıldığı amaçlara hizmet ettiğini kastetmiş olabilir. Bunlardan hangisini kastettiği açık değildir.” POSTEMA, s. 20.

¹¹⁵ *Bentham*, doğal hukukçu iddiaların kurgularla dolu olduğu ve bunların veba yayan soluğunun hukuki terimlere ve hukuk uygulamasına yayıldığını ileri sürmektedir. Esasında geliştirmiş olduğu ve bu çalışmanın inceleme konusu olan kurgusal varlıkların açıklanmasına ilişkin yöntemler kurgunun bu veba yayan soluğundan kaynaklanan zararları ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. *Bentham*'ın doğal hukukçu görüşlere yönelik bu bağlamdaki eleştirileri için bkz. HARRISON, s. 24-46.

¹¹⁶ POSTEMA, s. 20. *Bentham* prensip olarak adları gerçek varlık adlarına *paraphrasis* yöntemi aracılığıyla bağlanamayan (sözde) varlıkların gerçekliğini inkar etmiştir. Bu hususta *Common Law* sisteminde çokça bulunduğunu düşündüğü hukuki kurguları hedef tahtasına yerleştirmiştir. Bunlardan bir tanesi doğal hukukçuların çokça atfı yaptığı orijinal sözleşme kavramıdır. *Bentham* orijinal sözleşmeyi bir masal, hayalet, *chimarea*, kurgunun çocuğu olarak nitelendirmiştir. Masalın yazarları *Whig* hukukçularıdır ve masal kendi çıkarlarını ilerletebilmek için uydurulmuştur. *Bentham* hükümdar ile bunlar arasında halkın cebinden mümkün olan en büyük miktarda sanayi üretimini ele geçirmek, yani çalmak amacı ile bir ortaklık kurulduğunu ileri sürmektedir. Hükümdarın cebir gücü ve hukukçuların hilesi birleşerek *sermayeyi* oluşturmuşlardır. Bkz. BENTHAM, *A Comment on the Commentaries and a Fragment on Government*, s. 509.

D. Yöntemlerin Bazı Temel Hukuk Terimlerine Uygulanışına Dair Örnekler

Bentham yükümlülükler, haklar ve yükümlülüğe bağlı diğer avantajları etik-kurgusal varlıklar kategorisinde sınıflandırır ve bunları *paraphrasis* yönteminin nasıl uygulandığı hakkında en öğretici örnekler olarak nitelendirir¹¹⁷. Hatırlanacak olursa bir kurgusal varlığın açıklanabilmesi için onun özne olduğu bir önermenin öznesi gerçek bir varlık olan bir önermeye dönüştürülmesi ve kurgusal varlığın bir gerçek varlıkla ilişkilendirilmesi gerekmektedir¹¹⁸. *Bentham* bu tür kurgusal varlıkların idesinin kökeninin genel olarak haz ve acı idesinde bulunduğunu belirtmektedir¹¹⁹. (Bir gerçek varlık olan yaptırım da temelinde haz ve acıyı bulundurur.) Dolayısıyla etik-kurgusal varlıklar için insanın haz veren şeylerin peşinde koşan ve acı veren şeylerden kaçınan doğası belirleyici olmaktadır. Şimdi *Bentham*'ın birkaç tane kilit hukuki terimi *arketipleştirme* ve *paraphrasis* yöntemleri aracılığıyla nasıl açıkladığı gösterilecektir.

1. Yükümlülük

Bentham, kendisi de bir kurgusal varlık olan yükümlülüğün pek çok kurgusal varlığın ortaya çıktığı kök olduğunu belirtir. Bu nedenle tüm hukuki terimlerin açıklanması için temel teşkil edeceğini düşündüğünden¹²⁰ yükümlülük kavramının açıklanması üzerinde daha fazla durmuştur.

Yükümlülük idesinin *paraphrasis* yöntemi aracılığıyla açıklanması ise iki aşamalıdır. İlk aşama idenin bir öznesi olduğu bir önermeye tamamlanmasıdır (*phraseoplerosis*). Yükümlülük kavramını, “Bir yükümlülük bir kişinin üzerine düşendir” şeklinde bir önermeye dönüştürmektedir. Cümlede özne yükümlülük, bir kişinin üzerine düşmesi yüklem, “-dir” ibaresi ise koşaktır. İkinci aşama dönüştürme aşamasıdır; öznesi yükümlülük olan önerme aynı anlamı ihtiva eden öznesi gerçek bir varlık olan önermeye dönüştürülecektir. *Bentham* bu gerçek varlığın haz ve acı olduğunu belirtmektedir. O halde öznesi gerçek varlık olan önerme yükümlülüğünü yerine getirmeyen kişinin acı ya da haz kaybı deneyimleyeceğinin muhtemel olduğunu ortaya koymalıdır. O halde bir yükümlülük altında olmak demek o yükümlülüğü meydana getiren bir emre uyulmaması nedeniyle yaptırıma maruz kalma riski altında olmak demektir¹²¹. Yaptırım ise haz ve acının hukuk dilinde ifade edilmiş biçimidir. Dolayısıyla yükümlülük kaynakları yaptırım kaynakları ile paralellik göstermektedir. Yaptırım türleri, fiziksel, toplumsal, ahlaki ve siyasi/hukuki yaptırımlar olarak gösterilebilir¹²². Her bir yaptırım türü aynı adı taşıyan bir yükümlülük türüne karşılık gelecektir: fiziksel, toplumsal, ahlaki, siyasi/hukuki yaptırım¹²³.

Yükümlülük kelimesinin açıklanmasında yardımcı olabilecek yöntemlerden birisi de *arketipleştirme*dir. Buna göre *Bentham* İngiliz dilindeki *obligation* kelimesinin kökeni üzerine birtakım açıklamalar yapar. *Bentham* yükümlülük kelimesini “üzerine ağır bir cismin baskı uyguladığı bir insan” arketipini bir kişiye yüklenen şey olarak yükümlülük kelimesi ile özdeşleştirmektedir¹²⁴. Böylelikle yükümlülüğün bir kişi üzerine yük getiren oluşunun görsel tasviri sağlanmaya çalışılmıştır. Bu imge ya da arketipin, kelimenin geçmiş dönemlerdeki ilkel kullanımının da bizleri bilgilendirebileceğini düşünmektedir. *Obligation* kelimesinin, Latince bağ ya da kordon anlamına gelen *ligo* kelimesinden türetildiğini, bir bağın bir

¹¹⁷ BENTHAM, *Essay on Logic*, s. 247.

¹¹⁸ Bu makalenin IV. bölümünün C başlığına bakınız.

¹¹⁹ BENTHAM, *Essay on Logic*, s. 247. Etik kurgusal varlıkların tamamının “gerçek kaynağı bir aynı türden gerçek varlıktır, yani duyum (sensation) dur. Bu sözcük yalnızca algıyı değil, yalnızca acının, yalnızca hazzın ya da ikisinin de ürünü olan algıyı ifade edecek biçimde ele alınmaktadır.” BENTHAM, *Essay on Logic*, s. 247.

¹²⁰ BENTHAM, *Essay on Logic*, s. 248.

¹²¹ TARANTINO, s. 100. *Tarantino* burada *Bentham*'ın tamamlama işlemini yaptıktan sonra dönüştürme işlemini eksik bıraktığını ileri sürmektedir. *Bentham*'ın “Yükümlülük bir kişinin üzerine düşendir” ifadesinin yükümlülüğüne uygun hareket etmemesi halinde “Acı bir kişinin üzerine düşendir” yüklenendir biçiminde dönüştürüleceğini belirtmektedir. Bkz. TARANTINO, S. 101.

¹²² BENTHAM, Jeremy: *Ahlak ve Yasama İlkeleri*, (Çev.) SARUHANLIOĞLU, Ömer / BOYACI, Uğur Kaşif, 1. Baskı, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 33-34.

¹²³ BENTHAM, *Essay on Logic*, s. 247.

¹²⁴ BENTHAM, *Essay on Logic*, s. 247.

şeyi ya da bir kişiyi nasıl belirli bir yere sabitlemesi ya da hareket alanını sınırlaması söz konusu ise yükümlülüğün de benzer biçimde kişileri bağlayabileceği, sınırlandırılabilirliğinin düşünülebileceğini ifade eder¹²⁵. Ancak bu bilgilendirme tam bir açıklama niteliğinde değildir; *paraphrasis* yönteminin yanında gerçekleştirilmesi gereken ancak yardımcı nitelikte bir açıklamadır.

2. Yükümlülük Temelinde Başka Etik-Kurgusal/Hukuki Terimlerin Açıklanabilmesi: Hak ve Yetki

Bentham yükümlülük kavramının etik kurgusal varlıkların anlaşılmasında anahtar bir rolü olduğunu belirtmişti. Burada *Bentham*'ın hak ve yetki kavramalarının *paraphrasis* aracılığıyla nasıl tanımlandığı gösterilecektir.

Bentham'ın klasik tanımlama yöntemi ile bir üst cinse ait olmaması nedeniyle tanımlanamayacağını belirttiği¹²⁶ ve ancak *paraphrasis* yöntemi ile tanımlanabileceğini belirttiği kurgusal varlıklardan biri de hak kavramıdır. Hak kavramı da yükümlülük kavramı gibi anlamını ve hakikatini haz ve acı olarak nitelendirilebilecek ampirik köklerinden almaktadır.

Bentham hak ve yükümlülük ilişkisinde yükümlülüğü birinci dereceden hakkı ise ikinci dereceden kurgusal varlık olarak betimler¹²⁷. Dolayısıyla hak kavramının açıklaması ya bir gerçek varlığa (haz ve acıya) ya da yükümlülük veya ödev gibi bir birinci dereceden kurgusal varlığa dayanılarak yapılabilir. Hak kavramının açıklanmasında yükümlülük kavramından nasıl istifade edilebileceğini şöyle açıklamıştır:

“Yükümlülük idesinden başka hak kelimesine açık bir ide eklenmesi mümkün değildir.

Hakkın iki etkin nedeni olabilir:

1. *Karşılık gelen bir yükümlülüğün bulunmaması. Yapmaktan kaçınmakla yükümlü olmadığınız bir şeyi yapma hakkına sahipsinizdir. Doğa durumunda her insanın sahip olduğu hak budur.*
2. *Hakkın ikinci etkin nedeni, karşılık gelen bir yükümlülüğün varlığıdır. Bu yükümlülük, ilk söz edilen hak türünü kullanırken sizi rahatsız etmekten kaçınmaları için diğer kişilere yüklenen yükümlülüktür. İlk söz edilen hak, çıplak bir hak türü olarak; ikinci söz edilen hak, kazanılmış ya da tesis edilmiş bir haktır.”*¹²⁸.

Yukarıdaki alıntıda *Bentham* açıkça hukuk tarafından yaratılan hakların bir yükümlülükle beraber, hatta onun bir sonucu olarak var olduğunu belirtmektedir. Belirli bir eylem hakkında bir yükümlülüğü bulunmamak o eylemi yapmaya hak sahibi olmak anlamına gelmekte; belirli bir eylemin gerçekleştirilmesinde hukuk tarafından diğerlerinin rahatsız etmeme yükümlülüğü altına sokulması ise hak sahibi olmayan kişilere yükümlülük getirilmesi aracılığıyla olumsuz bir biçimde hak tanınmasıdır. Yükümlülük sahibi olanların, hak sahibi olanların hakkını kullanmasına saygı göstermesi anlamında bir ödev altında olması hakkın varlık kazanmasını sağlamaktadır.

Bu çerçevede hak kavramının yükümlülük kavramı aracılığıyla açıklanması şöyle izah edilebilir: *Bentham* hak kavramını bir kişi ile bir şey (eşya) arasındaki ilişki olarak görmektedir. Bir kişi bir şeyi kendi dilediği şekilde dönüştürmekte özgürse ve diğer kişiler dilediğini yapmaktan men edildiğinde ya da o kişinin rızası olmaksızın bir dönüştürme işlemi yapmaları halinde cezalandırılmaları öngörüldüğünde kişi ile şey arasındaki ilişkinin hak olduğu söylenebilecektir¹²⁹. Başka bir deyişle bir hak, sahi-

¹²⁵ BENTHAM, *Chrestomathia*, s. 274, dipnot a.

¹²⁶ *Bentham*'a göre hak kavramını *per genus et differentiam* yöntemi ile açıklamaya çalışmak dibi olmayan bir fiçiyi doldurmaya çalışmaya benzemektedir. BENTHAM, *Preparatory Principles*, s. 247.

¹²⁷ BENTHAM, *Of the Limits of the Penal Branch of Jurisprudence*, s. 316. *Bentham* hakkın bir görev ya da yükümlülük sonucu ortaya çıktığını düşünmektedir. Ona göre birisine bir görev verildiğinde karşılığında ye kendisi ya da başkalarının bu görevin yerine getirilmesini talep etme yetkisi doğacaktır. Talep yetkisi kendisinde olduğunda görev sonucunda bir hak doğmuş olmaz. Ancak talep yetkisi başka birinde olduğunda o kişi hak sahibi olmuş olur. Bkz. BENTHAM, *Of the Limits of the Penal Branch of Jurisprudence*, s. 316-317.

¹²⁸ BENTHAM, Jeremy: “Pannomial Fragments”, *The Works of Jeremy Bentham-Vol. 3*, William Tait, Edinburg, 1843, s. 217-18.

¹²⁹ BENTHAM, *A Comment on the Commentaries and a Fragment on Government*, s. 87.

bine imkânlar sağlarken, başkalarına ise bu imkânların engellenmesini ya da izinsiz olarak bu imkânlardan istifade edilmesini yasaklamaktadır. Diğer bir ifadeyle bir hak, hak sahibi dışındaki kişilere yükümlülük getirmektedir. Hak sahibi herkes, hakkına riayet edilmesi yükümlülüğünün yerine getirilmesini talep etme yetkisine sahiptir ve yükümlülük altında olanlar yükümlülüklerini ihlal etmeleri halinde ceza, yaptırım tehdidi altındadırlar¹³⁰. Böylece hak ve yükümlülük karşılıklı bir ilişki içerisindedir; hak kavramı yükümlülük kavramı aracılığıyla birer gerçek varlık olan yaptırımla, yani haz ve acı ile irtibatlandırılmış olur.

Benzer bir açıklama, yetki kavramına ilişkin olarak da yapılabilir. Yetki kavramı da kurgusal bir varlıktır; ait olduğu bir üst cins bulunmaz. Bu nedenle *per genus et differentiam* yöntemi ile tanımlanmaya elverişli değildir, ancak *paraphrasis* yöntemi ile açıklanabilecek bir kavramdır. Yetki kelimesinin *paraphrasis* yöntemi gereği öncelikle bir önerme haline getirilmesi gerekmektedir. *Bentham*, yetki kavramını “yetki yaratmak” ibaresinin geçtiği bir önermeye tamamlamanın faydalı olabileceğini belirtir. Bir kişiye bir şey üzerinde bir yetki vermek, o şey üzerinde kişiyi serbest kılmak ve diğerlerinin ise o şeye müdahale etmesini yasaklamak anlamına gelir¹³¹.

Bir kişinin belirli bir hususta yetkili kılınması diğerlerinin o hususta yetkili kılınmadığı anlamına geldiğinden diğerlerinin bir yükümlülük altında bulunduğu söylenebilecektir ve bir kişi bu yükümlülüğü ihlal ederse yaptırım tehdidi altında olacaktır. Böylelikle tıpkı hak kavramı gibi yetki kavramı da yükümlülükle ve dolayısıyla yaptırımla (haz ve acı) ilişkilendirilebilecek bir kavramdır. Bu *Bentham*'ın etik-kurgusal varlıkların açıklanması için benimsediği genel strateji gereğidir. Her türlü etik ve dolayısıyla her türlü hukuki kavram en temelde bulunan haz veya acı idesine kadar izi sürülerek açıklanmalıdır. Bu örnekler çoğaltılabilir; görev, unvan, mülkiyet, buyruk gibi hukuki terimler de benzer bir biçimde açıklanabileceklerdir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kurgusal varlıklar hayal gücünün ürünü olmaları nedeniyle gerçek olmayan varlıklarla benzerlik göstermektedir. Bununla birlikte kurgusal varlıklar birer saçmalıkta ve masaldan ibaret olan salt kurgulardan farklıdır. Dil ve düşünce büyük ölçüde kurgusal varlıklar yaratılmak suretiyle genişlemektedir. Bir yandan gerçekliği olmayan bir kavram gibi görünmekte ancak bir yandan da insanlık için vazgeçilemez bir nitelik arz etmektedir. O halde bunların dilde ve söylemde doğru bir biçimde kullanılması son derece önemlidir. Bu nedenle *Bentham* dil için yararlı olan kurgusal varlıklar ile tamamen hayal ürünü olan ve aslında birer saçmalık olarak nitelendirilebilecek kurguları, masalsı varlıkları birbirinden ayırt etmek istemiştir. Dilin kötüye kullanımının, dile ve söyleme karışan salt kurgular aracılığıyla insanların kandırılmasının ve sömürülmesinin önüne geçilmesi gerekmektedir. *Bentham* bu amaçla kurgusal varlıkların açıklanmasını sağlayan ve esasında bir söylemde yer alan kurgusal bir ifadenin bir kurgusal varlık mı yoksa salt bir kurgu ya da masalsı varlık mı olduğunun belirlenmesini sağlayan bir açıklama yöntemi geliştirmiştir. Bu yöntem arketipleştirme ve *paraphrasis* şeklinde iki işlemden oluşmaktadır. Bu iki işlemin sunduğu test neticesinde açıklanabilenler kurgusal varlıkların adları, açıklanamayanlar ise gerçek olmayan varlık adlarıdır. Böylelikle dil ve söylemden salt kurguların ayıklanabilmesi mümkün olabilecektir.

Bentham elbette bir hayaletin var olmadığını göstermek için bu teoriyi inşa etmiş değildir. *Bentham*'ın hedef tahtasında, yaşadığı dönem *Common Law*'ında çokça bulunan kurgular ve özellikle de doğal hukukçuların doğal hak söylemleri yer almaktadır. *Bentham* bunların arketipleştirme ve *paraphrasis* yöntemleri aracılığıyla açıklanamayacak, başka bir deyişle gerçek varlıklarla ilişkileri ortaya konamayacak salt kurgular, saçmalıklar olduğunu iddia etmektedir. Oysa hukuk dilinde çokça kullanılan ve faydalı olduğunu düşündüğü kavramlar, örneğin yükümlülük, hak, mülkiyet, yetki gibi pek çok

¹³⁰ BENTHAM, *A Comment on the Commentaries and a Fragment on Government*, s. 494-95, dipnot b.

¹³¹ BENTHAM, *Preparatory Principles*, s. 380.

kavramın arketipleştirme yönteminin yardımıyla ve *paraphrasis* yöntemi aracılığıyla açıklanabileceğini; bu kavramların gerçek varlıklarla ilişkilendirilebileceğini düşünmektedir. Bu yönteminin temellerini kazmak için ise epey zahmete katlanmış, ontoloji, epistemoloji, dil, mantık ve düşünce çerçevesinde gerçek ve kurgusal varlıklar teorisini inşa etmiştir. *Arketipleştirme* ve *paraphrasis* yöntemleri bu uzun uğraşların mahsulü olarak görülmelidir.

Bentham'ın geliştirmiş olduğu bu yöntemler aracılığıyla hukuki terimler ne oranda açıklanabilir? Ya da hukukçular, hukuki terimlerin açıklanmasında ne derecede ve titizlikte hassasiyet sahibidirler? Yüzyıllardır devasa bir yazına rağmen düşünürler ya da daha özeldir hukukçular herkesçe kabul edilebilir evrensel bir hukuk tanımı ortaya koyabilmiş değildir. Benzer durum hukuki terimler için de geçerlidir. Meseleye hangi perspektiften yaklaşıldığı tanım meselesinin ne derece ciddiye alınması gerektiğini etkilemektedir. Hukuku metafizik ve hukuk ötesi terimlerden arındırmayı amaçlayan hukuki pozitivistler için teorilerinin kurucusu kabul edilebilecek *Bentham*'ın elverişli bir araç sunmaya çalıştığı görülmektedir. Nitekim *Bentham* için yaşadığı toplumsal düzene yönelik menfi düşünceleri ve bozulmanın ancak köklü reformlar aracılığıyla ıslah edilebileceği düşüncesi dilden salt kurguların ayıklanması gerektiği sonucuna ulaşmasına yol açmıştır. Bir hukuki pozitivistin bakış açısından bakıldığında hukukçuların dil ve söyleminde de böylesi zararlı salt kurgular çokça yer alır. Belki de ayıklama işlemine öncelikle ve ivedilikle hukukçuların dil ve söyleminden başlanmalıdır. Nitekim *Bentham* kötü niyetli yöneticilerin kötü niyetli hukukçularla iş birliği yaparak kamu menfaati yerine kişisel menfaatlerini pekiştiren uygulamalara imza attıklarını düşünmektedir. Bunu ise salt kurgu niteliğinde olan söylemler aracılığıyla halkı kandırarak ve kendi kişisel çıkarlarının kamu çıkarının gereği olduğuna ikna ederek gerçekleştirdiklerini belirtmektedir. Ancak temel derdi hukuki terimlere net bir ayıklama sunmaktan ve hukuku arındırmak başka bir şey olan örneğin odağı hukuka dair evrensel ilkeleri keşfetmek ve ortaya koymak olan bir doğal hukukçunun bakış açısından *Bentham*'ın sunduğu yöntemler bir anlam ifade etmeyebilir ya da ayrıntılarda boğulmak olarak görülebilir. Dolayısıyla *Bentham*'ın geliştirdiği ayıklama yöntemlerinin işe yararlığının bu bağlamda değerlendirilmesi gerekir.

Kanaatimce hukuki terimlerin titiz bir biçimde ve içine salt kurgu karışmadan tanımlanmasını hedefleyen hukukçular için söz konusu yöntemlerin faydalar sunduğu söylenebilir. Özellikle hukuktan hukuk dışı öğeleri ayıklamayı amaçlayan ve hukuku olguya dayanan yöntemlerle ortaya koymaya çalışan hukuki pozitivistler için yöntem elverişli bir araç olarak görünmektedir. Dolayısıyla *Bentham*'ın tanım yönteminin hukuki terimler için iş görüp görmeyeceği sorusuna hukuka ve hukuk kuramına dair sahip olunan bakış açısı dikkate alınarak olumlu ya da olumsuz cevap verilmesi mümkün görünmektedir.

KAYNAKÇA

- BENTHAM, Jeremy: *A Comment on the Commentaries and a Fragment on Government*, 2. Baskı, Oxford University Press, Oxford and New York, 2008 (A Comment on the Commentaries and a Fragment on Government).
- BENTHAM, Jeremy: "A Fragment on Ontology", *The Works of Jeremy Bentham-Vol 8*, William Tait, Edinburg, 1843, s. 193-212 (A Fragment on Ontology).
- BENTHAM, Jeremy: *Ahlak ve Yasama İlkeleri*, (Çev.) SARUHANLIOĞLU, Ömer / BOYACI, Uğur Kaşif, 1. Baskı, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2017.
- BENTHAM, Jeremy: *Chrestomathia*, Clarendon Press, Oxford, 1983 (Chrestomathia).
- BENTHAM, Jeremy: *Deontology together with a Table of the Springs of Action and Article on Utilitarianism*, Oxford University Press, Oxford, 1983 (Deontology).
- BENTHAM, Jeremy: "Essay on Language", *The Works of Jeremy Bentham-Vol. 8*, William Tait, Edinburg, 1843, s. 295-338 (Essay on Language).
- BENTHAM, Jeremy: "Essay on Logic", *The Works of Jeremy Bentham-Vol. 8*, William Tait, Edinburg, 1843, s. 213-294 (Essay on Logic).
- BENTHAM, Jeremy: *Of the Limits of the Penal Branch of Jurisprudence*, Oxford University Press, Oxford, 2010 (Of the Limits of the Penal Branch of Jurisprudence).
- BENTHAM, Jeremy: "Pannomial Fragments", *The Works of Jeremy Bentham-Vol. 3*, William Tait, Edinburg, 1843, s. 211-230.
- BENTHAM, Jeremy: *Preparatory Principles*, Oxford University Press, Oxford and New York, 2017 (Preparatory Principles).
- BENTHAM, Jeremy: "Radical Reform Bill, with Extracts from the Reasons", *The Works of Jeremy Bentham-Vol. 3*, William Tait, Edinburg, 1843, s. 558-598 (Radical Reform Bill).
- BENTHAM, Jeremy: *The Correspondence of Jeremy Bentham, Volume 1, 1752-76*, UCL Press, London, 2017 (Correspondence Vol. 1).
- BENTHAM, Jeremy: *The Correspondence of Jeremy Bentham, Volume 2, 1777-80*, UCL Press, London, 2017 (Correspondence Vol. 2).
- BENTHAM, Jeremy: *The Works of Jeremy Bentham- Vol. 11 (Memoirs of Bentham Part II and Analytical Index)*, William Tait, Edinburg, 1843.
- ÇÜÇEN, A. Kadir: *Klasik Mantık (Mantığa Giriş)*, 2. Baskı, Asa Kitabevi, Bursa, 2009.
- DE CHAMPS, Emmanuelle: "The Place of Jeremy Bentham's Theory of Fictions in Eighteenth-century Linguistic Thought", *Journal of Bentham Studies*, 1999, Cilt 2, Sayı 1, s. 1-28.
- HARRISON, Ross: *Bentham*, 1. Baskı, Routledge, London and Boston, 1999.
- HART, H. L. A.: "Legal Duty and Obligation", (Ed.) HART, H. L. A., *Essays on Bentham: Jurisprudence and Political Philosophy*, 1. Baskı, Oxford University Press, Oxford, 1982, s. 121-161.
- LOCKE, John: *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, (Çev.) HACIKADİROĞLU, Vehbi, 1. Baskı, Ara Yayıncılık, İstanbul, 1992.
- OGDEN, Charles Kay: *Bentham's Theory of Fictions*, 1. Baskı, Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., Ltd., London, 1932.
- PORPHYRIOS, Isagoge: *Aristoteles'in Kategorilerine Giriş*, (Çev.) ÇOTUKSÖKEN, Betül, 2. Baskı, BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2022.
- POSTEMA, Gerald: "Meaning, Analysis, and Exposition: The Technology of Thought", *Utility, Publicity, and Law: Essays on Bentham's Moral and Legal Philosophy*, Oxford University Press, Oxford, 2019, s. 3-25.
- SCHOFIELD, Philip: "Real and Fictitious Entities", (Ed.) SCHOFIELD, Philip: *Utility and Democracy-The Political Thought of Jeremy Bentham*, Oxford University Press, Oxford, 2006, s. 1-27.
- ŞAHİN CEYLAN, Şule: "Anarşik Safsatalar: Bentham'ın Doğal Haklar Eleştirisi", *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2020, Cilt 15, Sayı 189-190, s. 723-746.
- TAKASHIMA, Kazuya: "Bentham's Theory of Language", *Revue d'études Benthamiennes*, 2019, Cilt, 16, s. 1-23.
- TARANTINO, Piero: *Philosophy, Obligation and the Law-Bentham's Ontology of Normativity*, Routledge, London-Newyork, 2018.